

Kelet-Karélia etnikai összetételének változásai a XX. század folyamán

HORVÁTH CSABA

Bevezető

A Kelet-Karélia birtoklásáért a 20. század első felében lezajlott finn-orosz vetélkedés Kelet-Európa elfelejtett konfliktusainak egyike. Noha száznyolc évet élt meg orosz uralom alatt, Finnországot a magyar szakirodalom a szomszédos, és hozzá sok tekintetben hasonló Baltikummal ellentétben mégsem szokta Kelet-Európa vagy Kelet-Közép –Európa részének tekinteni. Ennek oka talán az ország 1945 utáni szerencsésebb fejlődésében keresendő. Az 1945-öt megelőző másfél évszázadban Finnország társadalmi és politikai problémái, történelmi sorsfordulói sokkal több párhuzamot mutattak térségünk országaival, mint amennyire ezzel a magyar nyelvű szakirodalom foglalkozni szokott. Az 1918-as vörös-fehér polgárháború mellett egy klasszikusan Kelet-Európai jellegű finn probléma volt Kelet-Karélia kérdése is. A finn nyelvű, de görögkeleti ortodox vallású népesség által lakott, a cári vezetés oroszosító törekvéseinek kitett Kelet Karélia a 19. század második felében került a finn nemzeti romantika figyelmének középpontjába, a két világháború közti időszakra pedig a finn területi aspirációk és szovjet beolvasztási kísérletek ütközőpontjává vált. Klasszikus kelet-európai területi-etnikai konfliktus zajlott tehát itt le, de Kelet-Karélia nem csak ebből a szempontból lehet érdekes. A két világháború közti időszaktól kezdődően ezen a területen zajlott le Európa egyik legdrasztikusabb mértékű betelepítési asszimilációs folyamata, melynek következtében a száz évvel ezelőtt még országnyi területen homogén tömböt alkotó, fegyveres szeparatista felkeléseket is kirobbantó karélok mára néhány kisebb nyelvszigettől eltekintve lényegében szórvánnyá és törpe kisebbséggé váltak saját autonóm köztársaságukban. A homogén karél nyelvterület megsemmisülése, és a kérdést tabuvá tevő hidegháborús évtizedek után Kelet-Európa egyik, egykor igen jelentős, nemzetiségi kérdése napjainkra a feledés homályába merült.

A történelmi határok megszilárdulása

A mai Finnország, Karél Köztársaság, Murmanszk, Arhangelszk és Szentpétervár körzetek a kora-középkorban még összefüggő finnugor, ezen belül is balti-finn nyelvterületet alkottak. Ez az egyég nyugaton a skandináv, délen az orosz, keleten pedig az ugyancsak finnugor permi nyelvterületekkel volt szomszédos.¹

A területen a későbbi politikai határokat, rendi állami kereteket, politikai-gazdasági-területi egységeket a svéd-orosz vetélkedés határozta meg. A mai Finnország délnyugati részén élő törzsek a XII. században váltak svéd vazallussá, orosz részről pedig ugyanebben az időszakban vontak Novgorod a fennhatósága alá a Ladoga és az Onyega tavak vidékén élő karélokat. Ezekből a hídfőállásokból kiindulva, a vazallus törzseket is mozgósítva a svédek észak és kelet, az oroszok pedig észak és nyugat felé terjeszkedtek tovább. A XIII. század közepétől a mai Finnország keleti részén állandó összetűzések színterévé váló svéd-orosz határvidék jött létre. 1191 és 1240 között négy háború zajlott le a területen, amelyben részt vettek svédek oldalán Délnyugat-Finnország törzsei, az oroszok oldalán pedig a Ladoga és Onyega tó menti karélok. A pusztító háborúskodás évtizedeit követően a svéd-orosz (bizonyos szempontból finn-karél) határvonal végül a XIV. századra stabilizálódott, először az 1323-as nöteborgi békeszerződés rögzítette. A határ a mai finn-orosz határ közelében, nagyjából a Viborg-Savonlinna vonal mentén húzódott. A határ svéd oldalán

¹ uralica.com: Finno-ugric Distribution in 13-14AD

a legfőbb erődítményt a Finn-öböl partján álló Viborg/Viipuri jelentette, az orosz oldalon pedig a Ladoga-parti Korela/Kexholm/Käkisalmi (mai nevén Priozjorszk).²

Kevésbé ismert epizód, hogy az oroszok valamivel később, a XIV. század második felében vonták uralmuk alá a Fehér-tenger mentén, a Kem folyó torkolatától az Északi Dvina torkolatáig terjedő partszakaszon fekvő karél fejedelemséget is. Ezt a karél fejedelemséget dél felő ritkán lakott tajgaöv választotta el a Ladoga és az Onyega tavak vidékén élő, már korábban orosz fennhatóság alá került karéloktól. Az orosz források „Zavolocsia” („Erdöntúl”) néven emlegették ezt a területet. A karélok e csoportja a XIII. század első feléig a tengeri kereskedelem révén intenzív kereskedelmi kapcsolatban voltak Norvégiával. A norvég források „Bjarmia” vagy „Bjarmaland” néven önálló királyságként tárgyalják a területet, utoljára 1216-ban kerül említés norvég forrásban bjarmiai királyról. A novgorodi orosz krónikák először 1265-ben említik saját vazallusként Zavolocsját, de még a XIV. században is zajlottak le háborúk az ottani karélok és Novgorod közt. A zavolocsiai/bjarmiai karélok utoljára 1342-ben vertek vissza sikeresen egy novgorodi katonai expedíciót, de az oroszoknak még 1364-1365-ben is súlyos harcokba kellett bocsátkozniuk a Dvina torkolatvidékén. A területet végül a század végére sikerült pacifikálni, és megszilárdítani ott a novgorodi uralmat.³

A XIV. század közepére tehát rögzült a svéd-orosz határ, és nagyjából létrejöttek azok a keretek, amelyek a mai napig meghatározzák a térség politikai-kulturális tagolódását. Az 1595-ös teusina békeszerződés lényegében megerősítette a nöteborgi szerződésben kijelölt határvonalat, annyi különbséggel, hogy míg az csak a mai Finnország déli részén jelölt ki pontos határvonalat, addig a teusina szerződés az északi területekről is valamivel konkrétabban rendelkezett, nagyjából a mai finn-orosz határvonalat követve.⁴

Ezután a XX. századig bezárólag már csak két lényegesebb módosítás történt. Az 1617-es sztoblovói békeszerződés értelmében Oroszországtól Svédországhoz került a Ladoga tó északi és nyugati melléke Korela/Kexholm várával, valamint a később Szentpétervárnak otthont adó, a Ladoga-tó és a mai Észtország közt fekvő Ingria tartomány. Ekkor zajlott le a területen az egyetlen jelentősebb premodern, de nagy léptékű politikai célzatú demográfiai átrendeződés. A vallási diszkrimináció miatt a meghódított területekről Oroszországba menekült az ott élő, finn nyelvű, de görögkeleti-ortodox vallású népesség nagy része. Tver környékén telepedtek le, és ők alkották a XX. század fennmaradt, „tveri karélok” néven ismert népcsoport őseit. Az elmenekült ortodox lakosság helyét nagyrészt a kelet-finnországi Savo tartományból és Viborg környékéről érkező lutheránus-evangélikus finnek foglalták el, akik hamarosan meghatározó többséggé váltak ezekben a tartományokban. Ekkor jött létre Karélia kettős értelme. Egyfelől a Ladoga tó északi és nyugati mellékét, valamint Viborg környékét magába foglaló, lutheránus-evangélikus lakosságú Nyugat-Karélia (más néven finn-karélia, vagy svéd-karélia) másfelől pedig az ettől északkeletre fekvő, a Ladoga és az Onyega tavaktól a Fehér-tenger mentén egészen a Kola-félszigetig terjedő görögkeleti ortodox lakosságú Kelet-Karélia (más néven orosz-karélia).⁵

A másik jelentősebb módosításra az 1700-1721-es nagy északi háború után került sor. Ekkor Nagy Péter Oroszországhoz csatolta Ingriát és Nyugat-Karéliát. Az átrendeződést azonban nem is a területek orosz meghódítása jelentette, hanem az, hogy a meghódított területeket hogyan kezelte Oroszország. Nyugat-Karéliában a Baltikumhoz hasonlóan érintetlenül hagyták az ott talált népességet és társadalmi szerkezetet. Ezzel szemben Ingriában az oroszok felépítették az új fővárost, Szentpétervárt, és a tartományban erőteljes orosz betelepülés ment végbe.⁶ A társadalmi szerkezetét tekintve érintetlen Nyugat-Karéliát Ingriától és Kelet-Karéliától elválasztó határvonal ekkortól kezdve egészen 1940-ig változatlan formában maradt fenn, mint a két eltérő társadalmi struktúra, a skandináv-finn és a görögkeleti-orosz jellegű társadalom közti határ. Ez a kulturális-demográfiai állapot a következő két évszázadban változatlanul maradt fenn, függetlenül attól, hogy Nyugat-Karélia a XVIII. században orosz kormányzóság, a XIX. században az Orosz Birodalmon

² Homén 1921, 106.-111. old.

³ Homén 1921, 108.-109. old.

⁴ Homén 1921, 112. old.

⁵ Homén 1921, 113. old.

⁶ Mickwitz 2007, 115.-117. old.

belül autonóm Finn Nagyfejedelemség része, a XX. század első felében pedig a független Finnország része volt. Ez lett a határvonal nyugaton a lutheránus-evangélikus finnek, Kelet-Karéliában pedig az ugyancsak a finn nyelv egy változatát beszélő, de görögkeleti-ortodox karélok között.

Karélok, vepszék, és a kola-lappok

A finnek és a karélok etnikulturális viszonyát legjobban talán úgy lehetne jellemezni, mint amely különféle szempontokból három kelet-európai etnikulturális viszonyrendszerhez hasonlítható: A csehek és a szlovákok, a szerbek és a horvátok, valamint a történelmi magyarországi magyarság és a kárpátokon kívül élő csángók kapcsolatahoz. A cseh-szlovák és a szerb-horvát nyelvi viszonyhoz hasonlóan vita tárgyát képezi, hogy a karél nyelv esetében önálló nyelvről, vagy csupán a finn nyelv egy dialektusáról beszélhetünk-e. A két nyelv nyelvjárási kontinuumot képez, ahol is a legkeletibb finn dialektus, a Savo-i, és a vele szomszédos észak-karél nyelvjárás közelebb állnak egymáshoz, mint az előbbi a nyugati finn, vagy az utóbbi a délkeleti karél dialektusokhoz.⁷ A nyelvészek többsége ma önálló nyelvnek tekinti a karélt, de a kérdés körüli nagyfokú bizonytalanságot mutatja, hogy a Karél ASZSZK hivatalos nyelvének a szovjet hatóságok az orosz mellett a finnt tették meg.⁸

A szerb-horvát viszonyhoz hasonlóan a nyelvileg szinte azonos finneket és a karélokat is a nyugati kereszténység, és a görögkeleti vallás közti határvonal választja el egymástól, amelyet Huntington a nyugati civilizáció keleti határának tekint.⁹ Míg a finnek a római katolikus, majd a reformációt követően a lutheránus-evangélikus vallást követték, addig a karélok a görögkeleti ortodox kereszténységet. A szerb-horvát viszonytól ugyanakkor két fontos ponton különbözik a finnek és karélok kapcsolata: Míg a szerb-horvát viszonyban a vallási-kulturális eltérés a XX. században okozta a legsúlyosabb konfliktusokat a két nép között, addig a finnek és karélok közt a legsúlyosabb háborús konfliktusok a XIV.-XVII. században zajlottak le. Ekkoriban svéd és orosz zászlók alatt hajtottak végre egymás ellen komoly katonai hadműveletet finn és karél egységek. A lényegében azonos anyanyelv ellenére ekkoriban a finnek a karélokat „oroszoknak”, a karélok pedig a finneket „svédeknek” tekintették. Finnország a Svéd Királyság területének és lakosságának igen jelentős hányadát tette ki, a Novgorodi Köztársaság elitjében pedig nagy súllyal képviseltették magukat a karélok. Miután azonban Moszkva leigázta Novgorodot, a karélok marginalizálódtak az orosz politikában.¹⁰ A finn és karél katonák aránya az egymással összezapó svéd és orosz hadseregekben a XIV.-XV.-XVI. századra jellemző irreguláris, határmenti konfliktusokban volt a legnagyobb.¹¹ Finnország 1809-es, orosz meghódítása azonban véglegesen lezárta az ilyen jellegű ellenséges viszonyt a két nép között. Immár a finnek is ugyanúgy az orosz cár alattvalói lettek, mint a karélok, így véglegesen okafogyottá vált az ellenségeskedés, a XIX. század második felében már nyoma sincs a korábbi ellenszenvnek. Ez az időszak ráadásul éppen egybeesik a nyelvi-etnikai nacionalizmusok Európa-szerte tapasztalt felemelkedésével, amelynek hatására a finn értelmiség felfedezte, és a politikai határok által mesterségesen elszakított finn népességnek kezdte tekinteni a karélokat. Finnország 1809-es orosz meghódítása minden negatívuma ellenére ehhez a kulturális egymásrataláláshoz teremtett ideális politikai kereteket, hiszen míg a két nép korábban két ellenséges hatalom állampolgáraiként élt, addig innentől kezdve mégis csak ugyanannak az uralkodónak az alattvalóivá váltak, a köztük húzódó országhatár pedig két ellenséges birodalom közti „vasfüggönyből” egy birodalmon belüli, könnyen átjárható tartományhatárrá.

A csehek és a szlovákok történelmi viszonyához a XIX. század elejétől vált hasonlóvá a két nép kapcsolata. Ebben az időszakban, ahogy a csehek, úgy a cári birodalmon belül széleskörű autonómiával rendelkező Finn Nagyfejedelemség polgáraiként a finnek is rendelkeztek saját államnemzeti identitástudattal. A karélok viszont lényegében nem rendelkeztek saját nemzettudatú

⁷ Taagera 1999, 110. old.

⁸ Laine 2000, 10.-11. old.

⁹ Romsics 1998, 30. old.

¹⁰ Tägil 1995, 218. old.

¹¹ Homén 1921, 110.-113. old.

polgársággal és nemességgel és legalább olyan fokon integrálódtak az orosz államnemzetbe, mint a korabeli szlovák társadalom a magyarba. A karél népesség gyors oroszosodása folytán azonban a demográfiai arányokat tekintve ez a viszony a XX. század folyamán egyre kiegyensúlyozatlanabbá vált. Míg a csehek és a szlovákok a XIX. században is, és ma is lényegében azonos nagyságrendű demográfiai súlyt képviselnek, addig a finnek és karélok közti demográfiai arányt tekintve az idő múlásával egyre inkább kibillent a mérleg. A finnek elsvédeseződése már a svéd uralom idején is meglehetősen korlátozott és lassú folyamat volt, az orosz uralom idején pedig előbb megállt, majd a visszajára fordult. Így a finn népesség ma is domináns lényegében minden olyan területen, ahol ötszáz évvel ezelőtt is az volt. Ezzel szemben a karél népesség eloroszosodása, a karél nyelvterület földrajzi, és a karél népesség demográfiai zsugorodása a középkortól kezdve egészen napjainkig töretlenül zajlott és zajlik. A XVI-XVII. században a karél nyelvterület (az izzórokat és a vepszéket is beleértve) a Narva folyótól kelet felé egészen az Északi Dvina folyóig és Arhangelszkig, dél felé pedig egészen a Fehér-tóig terjedt, nagyobb területet fedve le a korabeli finn nyelvterületnél.¹² A XX. század elejére viszont lényegében visszaszorult mai Karél Köztársaság területére sőt, annak is inkább a nyugati felére, napjainkra pedig már ez a száz éve még a Ladoga tótól a Kola félszigetig húzódó, összefüggő karél nyelvterület is szórvánnyá töredezett. A finnek és a karélok közti demográfiai arány 1897-ben már 10:1 volt, napjainkra pedig már közel 100:1-re billent.

A kárpát-medencei magyarság és a moldvai csángók történelmi viszonyához tehát napjainkra vált hasonlóvá a finnek és karélok kapcsolata, amikor is egy államnemzet áll szemben egy hozzá nyelviileg kötődő, de gyenge identitástudatú, és az idegen fennhatóság alatt gyorsan asszimilálódó népcsoporttal.

A Kola félsziget Kelet-Karélia északi szomszédja. Tulajdonképpen Lappföld orosz fennhatóság alá került részéről van szó, és ahogy a karélokat a finnektől, úgy a kolai lappokat is elsősorban görögkeleti ortodox vallásuk különbözteti meg a skandináv országok lappjaitól. A területet sok évszázados történelmét tekintve joggal nevezhetnénk „karél-lappföldnek” is, hiszen a középkorban és a koraújkorban oda irányuló orosz katonai és kereskedelmi expanzió résztvevői jelentős részben karélok voltak.¹³

Egy érdekes népcsoportot jelentenek a tveri karélok. Az 1617-es sztoblobói békeszerződés után svéd-finn uralom alá került Nyugat-Karéliából és Ingriából a lutheránus-evangélikus térítések elől tömegesen menekültek a görögkeleti vallású karélok Oroszországba. Az orosz vezetés ezeket a menekülteket nagyrészt egy tömbben, Oroszország belsejében, Tver környékén telepítette le. Itt egészen a 20. századig fennmaradtak, és a század elején a számuk még közel másfélszerese volt a Kelet-Karéliában élő karélokénak. Azonban a 20. században az asszimiláció ebben a népcsoportban sokkal nagyobb mértékű volt mint Kelet-Karéliában, így mára szinte teljesen eltűntek.¹⁴

Végezetül szólni kell a vepszékről is. A vepszék Kelet-karélia délkeleti csücskében, valamint az azzal szomszédos belső-orosz területeken élő őshonos finnugor népcsoport. A nyelvük már olyan mértékben különbözik a finntől, hogy a karéllal ellentétben egyértelműen külön nyelvnek tekinthető.¹⁵ A karéloktól eltérő, azokkal magukat nem azonosító népcsoport, akik feltehetően a Szenpétervár-Tver-Vologda háromszög oroszok előtti finnugor őslakosságának fennmaradt töredékét képviselik.¹⁶

A XIX.-XX. század fordulója

A „Karélia-Láz”

A XIX. század folyamán egyre erősödött Finnországban a Kelet-Karélia iránti érdeklődés. Az európai nyelvi alapú nacionalizmusok korában természetessé vált, hogy a finnek a finn nemzet keletre szakadt részeként kezdték tekinteni a karélokra. Az érdeklődést különösen az keltette fel,

¹² uralica.com: Finno-ugric Distribution in 15-16AD

¹³ Homén 1921, 30. old

¹⁴ Viires és Vahtre 1993, The Karelians (<http://www.eki.ee/books/redbook/karelians.shtml>)

¹⁵ Viires és Vahtre 1993, The Veps (<http://www.eki.ee/books/redbook/veps.shtml>)

¹⁶ Wiik 2008, 318.-319.old.

hogy Lönnrot nagyrészt Kelet-Karéliában gyűjtötte a Kalevala alapjául szolgáló népdalokat. A karélok iránti érdeklődés több területen is megnyilvánult. Egyrészt erősen ösztönözte az autonóm Finn Nagyfejedelemség társadalmát, hogy a semmiféle adminisztratív önállósággal és saját elittel nem rendelkező karélokat megóvják a további oroszosodástól, illetve erősítsék azok finn öntudatát. Ennek jegyében különböző magánkezdeményezések útján próbálták finn önkéntesek finn iskolahálózat létrehozását elérni a homogén karél nyelvterületen. Erre válaszul az orosz ortodox egyház orosz iskolahálózat kiterjesztésére tett lépéseket. A „karélia-láz” egy másik megnyilvánulása volt „Nagy-Finnország” eszméjének a megjelenése a XIX. század végén. Ennek az elképzelésnek a lényege az lett volna, hogy az etnikai alapú nemzetépítést középpontba helyező korszak logikáját követve Kelet-Karéliát és a lapp Kola-félszigetet csatolják Finnországhoz. A követelést etnikai érvek mellett földrajzi érvekkel is alátámasztották, hiszen a Finn öblöt a Ladoga tóval, a Ladogát az Onyega tóval, azt pedig a Fehér tengerrel összekötő határvonal egy nagyrészt tengerek és tavak által körülvett, Oroszországgal csak három földszoroson át érintkező Finnországot eredményezett volna. Így az értelmezésük szerint Kelet-Karélia és a Kola félsziget természetföldrajzilag is Finnországgal alkotnak egységet, Oroszországtól viszont földrajzilag elkülönülnek.¹⁷ A század fordulóján tehát igen erős volt Finnországban az érdeklődés Kelet-Karélia iránt, amely a kulturális kapcsolatok erősítésétől a területi aspirációkig terjedt.

Kelet-Karélia századfordulós etnikai összetételéről

A karél településterület keleti határát a XX. század hajnalán a Szvir-folyó, Az Onyega-tó, a Vig folyó, és a Fehér-tenger jelentették. Azonban már ez is a karél nyelvterület több évszázados visszaszorulásának eredménye volt. A XVI. században a karél nyelvterület keleti határát még az Északi-Dvina folyó jelentette, és így egy rövid szakaszon közvetlenül határos volt a komi-zürjén és nyenyec nyelvterülettel. Ebben az időszakban még csak az Onyega-folyó torkolatvidéke és az Északi-Dvina folyó torkolatvidéke alkotott orosz nyelvszigeteket, tőlük eltekintve a Fehér-tenger partvidékének nagy része karél ajkú volt.¹⁸ Ennek persze akkoriban nem volt különösebb politikai jelentősége, hiszen ebben az időszakban a vallási, rendi és dinasztikus elemek erősebb identitásmeghatározó tényezők voltak, mint az anyanyelv. Ebből a szempontból viszont a görögkeleti ortodox vallású, és az orosz politikai keretek közé bármiféle sajátos rendi különállás nélkül integrálódott karélok „oroszoknak” számítottak. A karélok meghatározó szerepet játszottak az északi területek középkori „orosz” kolonizációjában éppúgy, mint a Svéd-Finnország és Észak-Norvégia ellen vezetett korabeli „orosz” hadjáratokban. Azonban források egyaránt ritkán tesznek különbséget egy-egy „orosz” expedíció karél és szláv ajkú résztvevői közt.¹⁹ A következő évszázadokban az Északi-Dvina és az Onyega folyók vidéke és Kem városától keletre a Fehér-tenger déli-délkeleti partvidéke már teljesen eloroszosodott.²⁰ A XIX. század elejére így a nyelvterület visszaszorult arra a régióra, amely ma a köztársaságot alkotja, ettől keletre csak a Fehér-tengerbe nyúló Onyega félsziget jelentett hátramaradt karél nyelvszigetet. A következő száz év folyamán, a XX. század elejére aztán eloroszosodtak az Onyega-tótól keletre fekvő területek, a tó nyugati partvidéke, a Fehér-tengerben az Onyega-félsziget,²¹ és jelentős részben a mai Karél Köztársaságot alkotó terület tengermelléki partvidéke is,²² így jöttek létre a karél nyelvterület száz évvel ezelőtti határai. (1. Térkép)

1. Térkép: A négy cári tartomány és a karél nyelvterület a 20. század elején.

(Forrás Homén 1921, 126-130. old.)

¹⁷ Laine 2000, 3.-6.old.

¹⁸ uralica.com: Finno-ugric Distribution in 15-16AD

¹⁹ Homén 1921, 30. old.

²⁰ Homén 1921, 113. old.

²¹ Laine 2000, 5. old.

²² Homén 1921, 113. old.

A századfordulón Kelet-Karélia területén két orosz kormányzóság négy tartománya osztozott. Északi része az Arhangelszki Kormányzóság Kem tartományát alkotta, míg déli részén az Olonyeci kormányzóság három tartománya: Povenyec, Petrozavodszk, és Olonyec. A terület etnikai összetételéről készült legprecízebb korabeli felmérés az 1897-es orosz népszámlálás volt. Eszerint a különféle népcsoportok megoszlása a következőképpen alakult a négy tartományban:

1. Tábla: A népesség etnikai megoszlása Kelet-Karélia négy cári tartományában (ujezd) az 1897-es orosz népszámlálás szerint. (Forrás Homén 1921, 126. old.)

	karél	finn	vepsze	orosz	egyéb	összesen
Olonyec	28532 71,35%	581 1,45%	13 0,03%	10794 26,99%	70 0,18%	39990 100,00%
Petrozavodszk	17643 22,13%	837 1,05%	7271 9,12%	53516 67,14%	445 0,56%	79712 100,00%
Povenyec	13106 49,68%	190 0,72%	5 0,02%	13036 49,41%	44 0,17%	26381 100,00%
Kem	19236 54,35%	161 0,45%	9 0,03%	15926 45,00%	60 0,17%	35392 100,00%
összesen	78517 43,27%	1769 0,97%	7298 4,02%	93272 51,40%	619 0,34%	181475 100,00%

A népszámlálás szerint ekkoriban meglehetősen éles nyelvhatár mentén különült el a karél és az orosz nyelvterület. Kem, Povenyec és Petrozavodszk tartományokban ezek nyugati fele homogén karél, míg keleti részük homogén orosz nyelvterületet képezett, Olonyec tartományban pedig annak déli pereme volt orosz nyelvterület, ettől északra karél.²³

Ahogy az már lenni szokott, az ellenérdekelt felek más-más statisztikákat fogadnak el egy-egy terület etnikai összetételét tekintve. A századfordulós Kelet-Karélia esetében sem volt ez másként. Az oroszok az 1897-es népszámlálást tekintették irányadónak, a finnek ezt azonban nem fogadták el. Rámutattak, hogy az 1897-es orosz népszámlálásban gyakorlat volt oroszként regisztrálni bárkit, aki tudott oroszul, és hogy helyi szinten még orosz hatóságok is elismerték, hogy a valós adatok eltérhetnek a népszámlálás által kimutatotttól. A finnek 1907-1908-as orosz felmérésekre hivatkoztak, amelyek alapján a karélok és vepszék száma jelentősen magasabb lehetett a népszámlálásban jelzettnél. Az 1907-1908-as felmérések Kem tartományban pontosabb adatokkal szolgálnak, a másik háromban viszont pontos számok nélkül csak azt adják meg egy-egy körzetről, hogy annak népessége homogén, vagy többnyelvű volt-e, illetve ha többnyelvű, akkor melyik nyelv volt többségben, melyik kisebbségben, vagy éppen hol volt hasonló súlyú a kettő.²⁴

Ha tehát az 1907-1908-as statisztikák alapján próbálunk meg becsléseket felállítani a népesség összetételére nézve, akkor kénytelenek vagyunk ezek alapján a pontatlan adatok alapján következtetéseket levonni, így érdemes az így kapott becslést ennek megfelelő fenntartással kezelni.

Ha a az egyszerűség kedvéért a felmérés szerint homogén karél, orosz, illetve vepsze lakosságú körzetekben ezen népcsoportok jelenlétét 100%-osra becsüljük, a túlnyomórészt orosz, kisebbsésként karél, illetve túlnyomórészt karél, kisebbsésként orosz népességű körzetekben a helyi többség-kisebbség arányát 80%-20%-ra, a kétnyelvű körzetekben pedig a jelenlévő népcsoportok arányát 50:50-re, akkor Olonyec tartományra 34 300 karél, és 3 000 vepsze lakost, Petrozavodszk tartományban 20 200 karél és 17 700 vepsze lakost, Povenyec tartományt tekintve 16 600 karélt mutat. Így Olonyec tartomány lakosságának 76,4%-a lehetett karél, 6,7%-a vepsze, és 16,9%-a orosz, Petrozavodszk tartományban 22,7% karél, 19,9% vepsze, és 57,4% orosz, Povenyec tartományban pedig 51,9% karél és 48,1% orosz. Kelet-Karélia teljes népességére vonatkozó becslést úgy számíthatunk ki, ha ezeket az arányokat kivetítjük a három tartomány hivatalos orosz statisztikákban megjelölt 1907-1908-as népességére, és ehhez hozzáadjuk a negyedik tartományra, Kemre vonatkozó, pontosabb adatokat. Így Kelet-Karélia 1907-1908-ra becsült teljes, 217 000 fős népességét illetően 102 000 karélt, 22 100 vepszét, és 92 900 oroszot kapunk. Az etnikumok aránya e finn becslések szerint tehát hozzávetőlegesen 47% karél, 42,8% orosz, és 10,2% vepsze lehetett. Mivel gyakran tapasztalhatjuk, hogy ellentétes pártállású megfigyelők egy-egy vitatott státuszú terület etnikai összetételére nézve mennyire eltérő adatokat közölnek, szinte meglepő lehet, hogy összességében viszonylag kicsi a különbség az 1897-es hivatalos orosz népszámlálás, és az 1907-1908-es finn becslések alapján számított értékek között. A különbség csekély a karélok teljes

²³ Homén 1921, 130. old.

²⁴ Homén 1921, 126.-129. old

népességhez mért arányát nézve (43.1% illetve 47%) csakúgy, mint Petrozavodszk, Povenyec, és Olonyec tartományokban képviselt súlyukat illetően (21-23%, 49-52%, és 71-76%). Jelentős különbség két kérdést illetően mutatkozik. Ezek egyike Kem tartomány lakossága, ahol a karélok arányát az orosz népszámlálás 54%-ra, míg a finn becslés 66%-ra teszi, a másik pedig a vepszék aránya, amelyet Kelet-Karélia teljes népességéhez mérten az orosz népszámlálás mindössze 4%-ra taksál, a finn becslések alapján viszont akár a 10%-ot is meghaladhatta. Ilyen esetekben a nagy eltérés általában a kétnyelvű vagy kettős identitású lakosok átlagosnál magasabb arányára utal. Ez a vepszék esetében egyértelműen a népcsoport erőteljes eloroszosodottságával magyarázható, Kem tartományt illetően pedig talán azzal, hogy a Fehér-tenger karéliei partvidékén éppen a századfordulón volt folyamatban a népesség eloroszosodása. A vepszék létszáma körüli nagymértékű bizonytalanság lényegében általános jelenség volt a huszadik század első felében, hiszen ebben a kérdésben még a két világháború közti időszakban is kétszeres különbség volt a hivatalos szovjet népszámlálási adatok, és a finn becslésekben megadott értékek között.²⁵ A bizonytalanságot jól mutatja az a konkrét példa, hogy míg az 1897-es orosz népszámlálás Olonyec tartományban összesen csak tizenhárom vepszét regisztrált, addig az 1902-es finn becslés szerint a tartomány Vaasheni körzete 6 109 lakosának fele, vagyis több mint háromezer lakos vepsze volt.²⁶ Kem tartományban pedig 1907-ben a népesség több mint 32%-a élt a Fehér-tenger partvidékének vegyes karél-orosz népességű, és gyaníthatóan gyors ütemben oroszosodó körzeteiben, Kandalaksától egészen Szumáig és Szorokáig (mai nevén Belomorszk).²⁷ A kétnyelvű és/vagy kettős identitású népesség döntő többsége valószínűleg ezekbe a körzetekbe koncentrálódott.

A karélok és vepszék, valamint az oroszok közti nyelvhatár viszonylag éles földrajzi határvonalat képezett. Délen valamivel a Szvir folyótól északra húzódva kötötte össze a Ladoga és az Onyega tavakat. Az Onyega tó Petrozavodszktól délre fekvő partvidéke ekkoriban még vepsze többségű volt. Petrozavodszktól kezdődően a nyelvhatár észak felé az Onyega- tó nyugati partvidékével párhuzamosan húzódott, elválasztva az orosz ajkú partvidéket a karél belső területektől, majd hasonlóképpen a Vig folyó mentén, a folyó vidékét elválasztva a karél ajkú belső területektől, egészen a Fehér-tengerig. A Fehér tenger partvidéke ekkoriban már orosz többségű, de még karél-orosz vegyes lakosságú terület volt, és a karél nyelvterület több helyen is kiért a tengerig. Így Kemi és Ponkama közt Kesäjoki partszakaszánál, Ponkama és Kalkalahti (Kalgalaksa) közt egy szakaszon, Kalkalahtitól északra pedig számos helyen.²⁸ Kemitől délre pedig a fehér tenger partján fekvő Suiku körzet volt túlnyomórészt karél lakosságú még 1907-ben.²⁹ Összességében azt láthatjuk, hogy a századfordulón Kelet-Karéliában még egyensúlyban volt egymással a szláv és a finn elem, a nyelvhatártól nyugatra pedig nagy kiterjedésű homogén karél nyelvterület terült el.

A kola-félsziget századfordulós etnikai összetételéről

A Kola félsziget a XIX. század közepén Európa egyik legritkábban lakott vidéke volt, a népsűrűség még a lappföldi átlaghoz képest is alacsonynak számított. 1858-ban a 140 000 négyzetkilométeres területen mindössze 5 200 ember élt³⁰, vagyis 28 négyzetkilométerre jutott egy lakos. Nagyjából 1700 főt, vagyis a lakosság 32.7%-át tették ki a terület belső térségeit és északi partvidékét benépesítő lappok,³¹ 500 fő, többségében oroszok élt Kola városában és környékén,³² a fennmaradó 3000 főt pedig főként a déli, fehér-tengeri partvidékre koncentrálódó karél és orosz halászfalvak lakói adták. A főként rénszarvastenyésztésből, vadászatból, halászatból és gyűjtögetésből élő lappok a XX. század elején voltaképpen tíz-tizenegy kisebb, egymással rokon, de nem teljesen azonos nyelvet beszélő népcsoportra oszlottak. Ebből a Kola félszigetre négy

²⁵ Viires és Vahtre 1993, The Veps (<http://www.eki.ee/books/redbook/veps.shtml>)

²⁶ Homén 1921, 126.-128. old.

²⁷ Homén 1921, 129.old

²⁸ Nygard 1996

²⁹ Homén 1921, 129. old.

³⁰ Luzin, Pretes és Vasziljev 1992, 3. old.

³¹ Viires és Vahtre 1993, The Kola Lapps (http://www.eki.ee/books/redbook/kola_lapps.shtml)

³² Luzin, Pretes és Vasziljev 1992, 3. old.

csoport településterülete esett: Az Imandra tó vidékét az akkalai vagy babinszki lappok, az Imandra tótól és a Kola-fjordtól nyugatra eső területeket a skolt vagy notozeroi lappok, tőlük keletre, a terület legnagyobb részét a kilgyin lappok, a Kola-félsziget keleti csücskét pedig a ter-lappok lakták.³³ A XIX. század közepén táján tehát a terület még egy tipikus lappföldi vadon arculatát mutatta.

A félszigeten először a XIX. század második fele hozott komolyabb demográfiai mozgást. 1868-ban az orosz kormány úgy döntött, hogy ösztönzi a ritkán lakott terület betelepítését. A telepesek kedvezményeket kaptak az adózást, a katonai szolgálatot, és a kereskedelmi tevékenységeket illetően.³⁴ A döntés következtében telepesek intenzív beáramlása indult meg a térségbe. Ezek többsége orosz és karél volt, de a kedvezményekkel élve számos finn és norvég bevándorló is érkezett a területre. A telepesek főként az északi partvidéken telepedtek le. A század végére a Kola-félsziget népessége megduplázódott.³⁵ Ahogy Kelet Karéliára úgy a Kola félsziget századfordulós etnikai összetételére nézve is némileg eltérő adatokat mutatnak az 1897-es orosz népszámlálás eredményei, és más korabeli becslések. A fő bizonytalansági tényezőt itt is a karél népesség eloroszosodás útjára lépett része jelenti. Ahogy Kelet-Karélia Fehér-tengeri partvidékén, úgy a Kola félsziget partvidékén is igen előrehaladott stádiumban volt az ott élő karélok eloroszosodása, így a népességnek ezt a szegmensét az 1897-es cári népszámlálás oroszokként, míg számos helyi szintű összeírás és becslés karélokként határozta meg. Bonyolítja a dolgot, hogy az 1897-1914 közti időszakban a területre folyamatos volt nem csak az oroszok, de a finnek és a norvégok bevándorlása is, így ezeknek a népcsoportoknak az aránya is folyamatos változásban lehetett a századfordulós években. A Kola-félsziget ekkor még rendkívül alacsony népessége miatt egy abszolút számban mérve kis népesség bevándorlása is nagy változást jelenthetett a népesség etnikai összetételében. Az 1897-es népszámlálás az egész Kola félszigeten összesen 9291 lakost regisztrált. A népszámlálás szerint ebből 5865 fő (63%) volt orosz, 1724 fő (19%) lapp, 1056 fő (11%) finn, 256 fő (3%) karél, több mint 200 fő (2%) norvég, és érdekes színfoltként élt a területen 117, a Pecsora folyó vidékéről oda települt komi-zürjén is (1%).³⁶ A Kola félszigeten élő oroszok és karélok száma közti bizonytalanság jól látszik abból, hogy egy 1899-es, Romanov és Roszanov expedíciója által végzett orosz összeírás igen jelentős karél népességet mutatott ki a félsziget északi partvidékén (a „Murman-partokon”), ahol ugyanakkor a népszámlálás szerint a telepesek közt a finneken és norvégokon kívül lényegében mindenki orosz volt. Ez azt bizonyítja, hogy ezt az orosz társadalomba vélhetően erősen integrálódott karél népességet a népszámlálás oroszoknak tekintette. A Kola-félsziget ebben az időszakban hat körzetre oszlott. Az északi partvidék alkotta a Murman-telepesek körzetét, a belső területek nagy része a Lapp Körzetet, a félsziget keleti vége a Ponoj-körzetet, a déli partvidék halászfalvain pedig három körzet, Umba, Kuzomen és Tetrina osztoztak. Romanov és Roszanov expedíciója ezek közül Murman-telepesek körzetének lakosságát írta össze. Az 1899-es összeírás Kola és Alexandrovszk (a mai Poljarnyij) városait nem számítva a Kola-Fjordtól nyugatra fekvő partvidéken 1405, a Kola fjord menti falvakban 261, az attól keletre húzódó zord partvidéken pedig 460 lakost regisztrált, azaz az északi parti sávot illetően összesen 2156 embert. A népesség etnikai összetételét ez az összeírás már nem egyénenként, hanem családonként adja meg. A 2156 lakos 439 családba tömörült, ezek etnikai megoszlása a következő volt³⁷:

2. Tábla

A népesség etnikai megoszlása a Kola-félsziget Murman-part körzetében Romanov és Roszakov 1899-es felmérése szerint.

(Forrás: Homén 1921, 31. old.)

³³ Pennanen és Näkkäläjärvi 2002, 35. old

³⁴ Viires és Vahtre 1993, The Kola Lapps (http://www.eki.ee/books/redbook/kola_lapps.shtml)

³⁵ Luzin, Pretes és Vasziljev 1992, 3. old.

³⁶ Homén 1921, 31. old.

³⁷ A forrás által a partvidék szakaszaira megadott népességszámok összege furcsa módon 30 fővel kevesebb, mint a partvidék egészére megadott adat. Mivel a kisebb egységekre megadott adatok részletesebbek, ezért az etnikai összetételt illetően ezekkel számolunk.

családok száma	orosz	finn	karél	norvég	lapp	egyéb	összesen
Keleti partszakasz	77 75,49%	1 0,98%	21 20,59%	0 0,00%	2 1,96%	1 0,98%	102 100,00%
Kola-fjord	8 12,90%	44 70,97%	1 1,61%	5 8,06%	3 4,84%	1 1,61%	62 100,00%
Nyugati partszakasz	34 12,36%	139 50,55%	54 19,64%	27 9,82%	17 6,18%	4 1,45%	275 100,00%
összesen	119 27,11%	184 41,91%	76 17,31%	32 7,29%	22 5,01%	6 1,37%	439 100,00%

Vagyis ha feltételezzük, hogy a családonkénti létszám etnikumonként azonos volt, akkor ez 901 finn, 554 orosz, 374 karél, 159 norvég 108 lapp, és 30 egyéb nemzetiségű lakost jelentett a partvidékre nézve, nem számítva a két várost. Azt láthatjuk, hogy a finnek és norvégok száma lényegében nem különbözik az 1897-es népszámlálás által mutatott értékektől, a karéloké viszont nagyon is. Azon a területen, ahol a finneken és norvégokon kívül a népszámlálás szerint lényegében az összes telepés orosz volt, Romanov és Roszanov expedíciója 119 orosz, és 76 karél családot mért. Az expedíció csak ezen a partszakaszon közel másfélszer annyi karélt írt össze, mint ahányan a népszámlálás szerint az egész Kola-félszigeten összesen voltak. Vagyis az északi partvidék 1897-es népszámlálás szerinti „orosz” telepeseinek 38.97%-a, azaz közel kétötöde valójában karél volt. Ha azt feltételezzük, hogy ez az anomália a Kola félsziget egész korabeli orosz népességére igaz, igen érdekes számokat kaphatunk. Mivel a félsziget egyéb, orosz telepések által ekkoriban célbavett részei (például a Fehér-tenger partvidéke) már korábban is erős szálakkal kötődtek Kelet-Karéliához, így nem alaptalan azt feltételezni, hogy az „orosz” telepések között ezekben a térségekben is legalább annyi karél volt, mint az északi partvidéken. Ez azt jelentené, hogy 1897-ben valójában csak 3579, azaz 38.52%-nyi orosz élhetett, a Kola-félszigeten, utánuk a második legnagyobb etnikumot a karélok lehettek 2551 fővel (27.46%) és csak harmadik helyen következett az 1724 lapp (18.56%) negyedik helyen pedig az 1056 fős finn népesség (11.37%). Vagyis lehetséges, hogy ekkoriban még a karélok és finnek létszáma a Kola félszigeten összesen meghaladta az oroszokét. Persze ez igen bizonytalan becslés, de kevés okunk van azt feltételezni hogy az 1897-es népszámlálás tévedési rátája az északi parton nagyobb lett volna mint a terület egyéb részein, és az 1899-es összeírás már önmagában is azt bizonyítja, hogy a karélok száma jelentősen magasabb volt a népszámlálás által mértnél, valószínűleg a többszörösét tette ki annak.

Az anomália kérdéséről eltekintve az 1899-es összeírás abból a szempontból is érdekes, hogy világosan jelzi a terület jelenlegitől eltérő korabeli kulturális arculatát. Megdöbbentő információ, hogy a Kola-félsziget ma leginkább az orosz atomtengeralattjáróflotta fészkeként ismert északi partvidéken ekkoriban a finnek, karélok, norvégok és lappok összesen a népesség 72.53%-át tették ki. A terület tehát etnokulturális szempontból sokkal inkább volt finn-skandináv, mint orosz jellegű. Ha nyelvi szempontból nézzük, a lényegében azonos nyelvet beszélő finnek és karélok az északi partvidék népességének 59.97%-át tették ki, míg az oroszok csak 26.06%-ot. Ha vallási-kulturális szempontból, akkor pedig a lutheránus-evangélikus finnek és norvégok 49.9%-ot vagyis a területen lényegében ugyanannyi lutheránus-evangélikus élt, mint görögkeleti ortodox.

A Kola félszigetre irányuló finn bevándorlás egyébként nem önmagában álló jelenség volt, hanem voltaképpen egy szélesebb körű népmozgás, a Norvégia sarkvidéki partvidékére irányuló finn migráció egyfajta keleti ágának, továbbgyűrűzésének tekinthető. Észak-Finnországból, Pohjanmaa/Österbotten vidékéről, valamint a mai finn-svéd határ mentén húzódó Tornedalen vidékről egy-egy mezőgazdaságilag rossz évet követően a XVIII.-XIX. század folyamán folyamatosan érkeztek finn bevándorlók Norvégia legészakibb tartományába, a Barents tenger norvég partvidékére. A számuk olyan jelentős volt, hogy a „Norvég Lappföld”, azaz Finnmark tartomány népességnek 1845-ben 13.3%-át, 1854-ben pedig 19.9%-át, érte el, majd 1875-ben 24.2%-on tetőzött. A szomszédos Troms tartományban ugyanezekben az években a finnek aránya

3.2%-ot, 7%-ot, majd 7.7%-ot tett ki. Az 1875-ös csúcsot követően azonban a norvég közigazgatás asszimilációs nyomása következtében ez a finn kisebbség fokozatosan beleolvadta a helyi norvég lakosságba, arányuk Finnmark tartományban 1890-re 20.2%-ra, 1900-ra pedig 13.8%-ra csökkent, míg Troms tartományban ugyanekkor 3.7%-ra, majd 2%-ra.³⁸ A Kola Fél-sziget népességének 1897-ben 12%-át kitevő finn kisebbség így szerves folytatása volt a szomszédos Finnmarkban ekkoriban 13-20%-os súllyal jelenlévő népességnek. A Barents-tenger partvidékének finn halászfalvai tehát a századfordulón lényegében településszerkezeti kontinuumot képeztek Tromsötől egészen a mai Murmanszkig.

A Kola-fél-sziget finn és norvég telepeseinek száma a következő évtizedekben is tovább növekedett egy évtized alatt másfélszeresére, és 1910-ben a városokat nem számítva már 3020 fő volt, ennek etnikai megoszlásáról azonban nincs adat. Az etnikai összetételről 1918-ból állnak rendelkezésre részleges adatok, a finn W. Olin és T. Itkonen becslései alapján. Az adatok hiányosak, az északi partvidék három szegmenséből hiányzik a keleti partszakasz, csak a Kola-fjord vidéke, és a nyugati partszakasz adatai állnak rendelkezésre. A becslés ugyanakkor tartalmazza a finn-orosz-norvég hármashatárnál elterülő Patsjoki-Pasvik folyó környékének adatait is. A felmérés szerint a Kola-fjord vidékének (a városok nélkül) 400 lakosa volt, 74%-ban finn, 25%-ban orosz, és 1%-ban lapp. A Kola-fjord és a norvég határ közti partszakaszon 1900 ember élt, 68.5%-uk finn, 13.1%-uk lapp, és 16.8%-uk orosz, a Patsjoki-Pasik folyó mentén pedig 200 finn, 290 lapp, és 75 orosz lakos volt. A folyó vidékének finn telepesei közül ekkoriban sokan Norvégia szomszédos részeibe jártak át dolgozni. Az 1918-as becslés sem tesz említést a Romanov és Roszanov által nagy számban a területen talált karélokról, könnyen lehet, hogy ez is az oroszokhoz sorolhatta őket. Még különösebb, hogy a becslés mindössze öt norvégot említ a partszakaszon, hogy az összes többi forrás által jelentős számúként tárgyalt norvég népesség többi részét hova sorolja, arra nincs útmutatás. Mindenesetre összességében véve ez a felmérés is nagyjából hasonló etnokulturális arculatot mutat, mint a korábbiak.

A partvidék lakosságának nem csak etnikai összetétele, hanem településszerkezete is gyökeresen különbözött a maitól. A ma az orosz haderő zárt városai és haditengerészeti támaszpontjai által uralt területet ekkoriban apró halászfalvak határozták meg. A partszakaszon 1899-ben negyven település volt, ezek közül harminc kisebb volt tíz háztartásnál, öt, tíz és húsz háztartás méretű, és öt település húsz háztartásnál nagyobb. A századfordulós Murman-part tehát még mind etnokulturális arculatát, mind pedig településszerkezetét tekintve a norvég partvidék folytatását alkotta.

A Kola-fél-sziget belső területein továbbra is a lappok voltak többségben. A belső területek nagy részét lefoglaló Lapp Körzetnek 1910-ben 1997 lakosa volt, ennek 88.4%-a lapp, 8%-a orosz, 2%-a komi-zürjén és nyenyec, 1.5%-a pedig finn fél-sziget keleti részét lefedő Ponoj körzet 524 lakosából 350 fő, vagyis 66.8% volt lapp, a többi nagyrészt orosz.³⁹

A déli partvidék három körzetében ugyanekkor 4668 fő élt, döntő részben oroszok.⁴⁰

A századfordulós állapotok összegzése

A századfordulós demográfiai adatokat áttekintve azt láthatjuk tehát, hogy a korszaknak megfelelő etnikai alapú nemzetépítés logikája alapján ekkor még megalapozottnak vltak tekinthetők a Kelet-Karéliára és a Kola-fél-szigetre vonatkozó finn területi aspirációk. Nem csak magában Kelet-Karéliában volt jelen az oroszokkal azonos súlyú finn népesség, hanem ez ekkor még viszonylag egységes tömbben, az orosz nyelvterülettől földrajzilag éles nyelvhatárral elválasztva helyezkedett el. Ugyanakkor ebben az időszakban még a Kola fél-szigeten is összesen az oroszokkal hasonló súlyt (vagy a rejtőzködő karél népességet beszámítva talán azonos vagy egyenesen nagyobb súlyt) tettek ki finn, lapp, karél és norvég népesség élt. Mivel a Kola fél-sziget népsűrűsége ekkor még rendkívül alacsony volt, ezért elenyésző demográfiai súlyt jelentett Kelet-

³⁸ Niemi 1978, 49.-70

³⁹ Homén 1921, 32.-33. old.

⁴⁰ Homén 1921, 32. old.

Karélia mellett. Mint azt majd látni fogjuk, a szovjet be- és kitelepítési politika következtében ezek a körülmények a következő évtizedekben radikálisan megváltoznak majd. A korszak viszonyait jól szemlélteti, ha összegezzük az 1897-es orosz népszámlálásnak a Kelet-Karélia négy tartományára, és a Kola-félszigetre vonatkozó adatait:

3. Tábla: A népesség etnikai összetétele Kelet-Karélia és a Kola félsziget öt cári tartományában (ujezd) az 1897-es orosz népszámlálás adatai alapján. (Az adatok forrása: Homén 1921)

	karél	finn	vepsze	lapp	norvég	orosz	egyéb	összesen
Olonyec	28532 71,35%	581 1,45%	13 0,03%	0 0,00%	0 0,00%	10794 26,99%	70 0,18%	39990 100,00%
Petrozavodszk	17643 22,13%	837 1,05%	7271 9,12%	0 0,00%	0 0,00%	53516 67,14%	445 0,56%	79712 100,00%
Povenyec	13106 49,68%	190 0,72%	5 0,02%	0 0,00%	0 0,00%	13036 49,41%	44 0,17%	26381 100,00%
Kem	19236 54,35%	161 0,45%	9 0,03%	0 0,00%	0 0,00%	15926 45,00%	60 0,17%	35392 100,00%
Kola	256 2,76%	1056 11,37%	0 0,00%	1724 18,56%	200 2,15%	5865 63,13%	190 2,04%	9291 100,00%
összesen	78773 41,29%	2825 1,48%	7298 3,83%	1724 0,90%	200 0,10%	99135 51,97%	809 0,42%	190766 100,00%

Az első világháborút követő évek –

Polgárháborúk, felkelések, finn beavatkozás, és a Karél ASZSZK létrehozása

Az 1917-es orosz forradalmat követően a karél lakosság politikailag megosztottá vált. Egy részük, főleg az Oroszország belső vidékeihez gazdaságilag és kulturálisan erősebb szálakkal kötődő Olonyec és Petrozavodszk tartományokban befolylt a polgárháborússá váló orosz belpolitikai eseményekbe, és a szembenálló felek közül döntő többségében a parasztságra támaszkodó eszereket támogatta. Másik részük, északon, Kem és Povenyec tartományokban a területi autonómiát tűzte ki legfőbb célul. Még 1917-ben a Kem tartomány beli Uhtuában tartott karél ideiglenes nemzetgyűlés kinyilvánította Kelet-Karélia autonómiáját. Az új entitás számára egy ideiglenes alkotmány is kidolgozásra került, ez a karélt tette meg hivatalos nyelvvé, állást foglalt egy önálló karél ortodox egyházmegye létrehozása mellett, valamint agrárreformot, illetve az állami tulajdonú erdőségek önkormányzati tulajdonba vétele mellett is.⁴¹ Az uhtuai népgyűlés 1918-ban már a Finnországgal való unióra lépés mellett foglalt állást.⁴² A cári birodalom bukása Finnországban is a nagypolitika terítékére emelte Kelet-Karélia finnországhoz csatolásának ötletét. A 1918 kora tavaszán pár hónapra a külpolitikai és belpolitikai körülmények ellentmondásos együttállása következett be. Finnországban polgárháború zajlott le a vörösök és a fehérek között, ami kedvezőtlen hátteret jelentett bármiféle komolyabb külpolitikai akcióra nézve.⁴³ Ugyanakkor Oroszországban is ekkor tört ki polgárháború az ottani vörösök és fehérek között, a finn fehérek legfőbb szövetségesei, a központi hatalmak pedig még hadban álltak vele. Ez viszont a külső körülményeket alkalmassá tette Kelet-Karélia kérdésének felvetésére. Végül a finn fehérek vezetője, Mannerheim kiadta híres napiparancsát, a „kardhüvely parancsot”, amelyben úgy fogalmazott, hogy kivont kardját addig nem teszi vissza a hüvelybe, amíg Kelet-Karélia fel nem szabadul az orosz uralom alól.⁴⁴ Még tartott a finn polgárháború, mikor márciusban megindult a „Fehér-Tengeri Expedíció”-nak nevezett hadművelet. Északon, Kem-tartományban Finn önkéntes

⁴¹ Tägil 1995, 226. old.

⁴² Taagpera 1999, 107. old.

⁴³ Parrot 1992, 143.-144. old.

⁴⁴ www.mannerheim.fi Eastern Karelia

irreguláris egységek lépték át Kelet-Karélia határát, és hamarosan igen nagy részét uralmuk alá vonták. Az expedíció azonban hamarosan igen nehéz helyzetbe került. A központi hatalmak még ugyanabban a hónapban megkötötték a breszt-litovszki békeszerződést Szovjet-Oroszországgal, ami elbizonytalanította a finn kormányt, és így nem mert regionális haderőt küldeni az önkéntes alakulatok megsegítésére. Ugyanakkor az expedíció esélyeit az orosz polgárháború különös fordulatai is aláásták. A Kola-félszigetet megszállta a Murman Légióként ismert különös alakulat. A légió a brit hadsereg irányítása alatt állt, de katonái között a britek mellett szerbek, vörös finnek, és eszer párti karélok is szép számmal akadtak. Elvileg az orosz fehérek szövetségeseiként érkeztek, és dél felé kezdtek nyomulni a vasútvonal mentén. A britek azonban nem csak az orosz vörösöket tekintették ellenségnek, hanem a központi hatalmakkal jó kapcsolatokat ápoló Finnországot is. Így Kelet-Karéliában az a bizarr helyzet állt elő, hogy három fél harcolt kölcsönösen egymás ellen, mindegyik mindegyik ellen: az orosz vörösök, a finn Fehér-Tengeri Expedíció, és a brit vezetésű Murman Légió. 1918 áprilisában a Fehér-tenger partján, Kem városánál (Vienan Kemi) találkozott össze a nyugat felől előrenyomuló finn expedíció, és az észak felől beérkező Murman Légió. A Kemnél vívott ütközetet a légió nyerte, és a finnek Uhtuába vonultak vissza. A légió az orosz vörösöket nyárra egészen Sorokkáig szorította vissza, a finnek pedig októberre egészen az országhatárig. A Fehér-tengeri expedíció tehát kudarcra végződött, az év végére már csak két körzet, Repola és Porajärvi maradt finn kézen. Ezekben a lakosság népszavazáson döntött a Finnországgal való egyesülésről, és a körzetekbe bevonult a finn reguláris hadsereg.⁴⁵ A következő hónapban azonban véget ért az I. világháború. Ez ismét kedvezőbb alkalmat jelentett Finnország számára Kelet-Karéliát illetően. Az antant számára innentől már nem a németek, hanem az orosz vörösök voltak a térségben a fő ellenfél, ami jelentősen javította a kapcsolatokat Finnország és az antant, valamint az orosz fehérek között. Mannerheim abban bízott, hogy ha a polgárháborúba beavatkozva segít a fehéreknek legyőzni a vörösöket, akkor az orosz fehér vezetés hálából átadja Finnországnak Kelet-Karéliát. E célból 1919 nyarán Mannerheim egy, az előző évinél sokkal jobban szervezett és nagyobb létszámú finn irreguláris haderőt indított ezúttal Kelet-Karélia déli részére, Olonyec tartományba, és tárgyalásokba kezdett az orosz fehérekkel egy Szentpétervár elfoglalására irányuló közös hadműveletről. A finn szenátus többsége azonban, Svinhuvsrud vezetésével ellenezte az akciót, mert nem bíztak az orosz fehérekben. Mannerheim álláspontjával szemben ők attól tartottak, hogy győzelmük esetén az orosz fehérek a cári birodalmi eszme örököseiként nem hogy területet átadni nem lennének hajlandóak, de akár még magának Finnországnak a függetlenségét is kétségbe vonhatnák. A szenátus vonakodása miatt az irreguláris alakulatok így ismét nem kaptak reguláris segítséget. Ugyanakkor az orosz fehérek végül nem voltak képesek az elvárásoknak megfelelő haderőt felvonultatni, úgyhogy a Szentpétervár elfoglalására irányuló akcióba Mannerheim már bele sem kezdett.⁴⁶ A Kelet-Karélia annektálását célzó 1918-1919-es finn akciók tehát kudraccal végződtek. A finn-szovjet határt végül az 1920-as tartui békeszerződés rögzítette. A határ egyetlen szakasz kivételével a cári birodalmon belüli autonóm Finnország keleti határa maradt: Finnország egy területi alku keretében visszaadta Szovjet Oroszországnak az 1918-ban annektált Repolát és Porajärvit, cserébe viszont északon megkapta a Murman-part egy rövid szakaszát Petsamo kikötőjével, és a partszakaszt Finnországgal összekötő szárazföldi területeket is, a Patsjoki és a Petsamo folyók völgyével. Ez volt az egyetlen eltérés a cári határhoz képest. A békeszerződésben a szovjet vezetés garanciát vállalt a karéloknak nyújtandó autonómiára, amely még abban az évben, az Karél Autonóm Oblaszty létrehozásával valósult meg.⁴⁷

Ez a megoldás azonban nem volt kielégítő a karélok számára. 1921-1922-ben karél felkelés tört ki a szovjet uralom ellen és a Finnországgal való egyesülés érdekében. A felkeléshez ismét fin önkéntesen csatlakoztak. 1921 őszén a felkelőknek átmenetileg sikerült ellenőrzésük alá vonni a karél nyelvterület nagy részét, 1922 elejére azonban a szovjet hadsereg felszámolta az ellenállást.⁴⁸

⁴⁵ <http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/341340> Viena Expedition

⁴⁶ www.mannerheim.fi Eastern Karelia

⁴⁷ Taagpera 1999, 107. old.

⁴⁸ Taagpera 1999, 107. old.

A konfliktus demográfiai szempontból sem múlt el nyom nélkül. Az 1921-22-es felkelés leverését követően 11 239 karél menekült Finnországba, és telepedett le ott.⁴⁹ Ez az kevésnél több mint tízezres szám abszolút értékben kevésnek tűnik, de valójában a karél népességhez viszonyítva hatalmas tömeget jelent. Az 1897-es utolsó orosz birodalmi népszámlálás egész Kelet-Karélia területén 78 517 fős⁵⁰, az 1926-os első szovjet népszámlálás pedig 100 781 fős karél népességet mutatott ki.⁵¹ A menekültek tehát a terület korabeli karél népességének hozzávetőleg egytizedét tették ki. Összehasonlításképpen Magyarországon a közelmúlt legnagyobb menekülthulláma az 1956-os volt, amikor is 200 000-en hagyták el az országot. Ez a lakosság 2%-át tette ki. Az 1922-es karél menekülthullám mértéke tehát olyan volt, mintha 1956-ban Magyarországot nem 200 000, hanem közel egymillió fő hagyta volna el, így igen komoly érvágást jelentett a karél népesség számára.

A felkelés leverését követően a szovjet vezetés szélesítette az autonóm terület jogköreit. Autonóm körzetből az Oroszországi Föderáció egyik autonóm köztársaságává léptették elő. Az előléptetés ugyanakkor paradox módon, hosszú távon kifejezetten hátrányos volt a karél önállósodási törekvések szempontjából. A bővítés előtt a Karél Autonóm Körzet területe 115 000 négyzetkilométert tett ki, népessége pedig 147 000 fő volt, 58%-ban karélok.⁵² A Karél ASZSZK létrehozásakor az autonóm körzetet kelet felé orosz többségű területekkel bővítették, ezzel egyfelől megnövelve ugyan annak területét és népességét, másfelől viszont etnikailag felhígítva azt, orosz többségűvé változtatták az addig karél többségű entitást. A karél autonómia területe ezzel 146 000 négyzetkilométerre,⁵³ népessége pedig az 1926-os népszámlálás szerint több mint 264 000 főre növekedett, melyből azonban már csak 38%-ot tettek ki a karélok.⁵⁴

A két világháború közti időszak

A Karél ASZSZK a két világháború közti időszakban

A két világháború közti Karél ASZSZK-ra két, egymással ellentétes folyamat volt jellemző. Egyfelől egy speciális elképzelés értelmében az ASZSZK vezetése a két világháború közti időszakban túlnyomórészt a fehér győzelemmel végződő finn polgárháború után onnan érkezett „vörös finn” menekült politikusokból állt, és ennek megfelelően átmenetileg erősödött finn nyelv és a finn kultúra befolyása a karél lakosság körében. Másfelől viszont ugyanebben az időszakban, különösen 1928 után, a sztálini években a cári időszakban ismeretlen mértékű tömeges orosz betelepítési politika is jellemző volt, ami nagyban növelte az oroszok, és nagyban csökkentette a karélok arányát a területen.

A Karél ASZSZK-ba áttelepült „vörös finnek” száma 10 000 és 20 000 fő között lehetett. Az 1933-as szovjet népszámlálás 12 000 finnt mutatott ki az ASZSZK-ban, de becslések szerint a Finnországból érkezett illegális „vörös finn” bevándorlókkal együtt számuk a 20 000 főt is elérhette.⁵⁵

A Karél ASZSZK politikai elitjét 1923-tól az 1937-1938-as sztálini nagy tisztogatásig nagyrészt emigráns „vörös finnek” tették ki, a köztársaság vezetője Edward Gylling, Helsinkiből érkezett kommunista közigazdász docens volt.⁵⁶ A Karél-ASZSZK vörös finn vezetése abban bízott, hogy ha eljön az alkalmas pillanat, akkor kommunista irányítás alatt egyesíthetik Kelet-Karéliát Finnországgal.⁵⁷

⁴⁹ Nygard 1996

⁵⁰ Homén 1921, 126. old.

⁵¹ Vaba és Viikberg 1996, Karelians

⁵² Taagpera 1999, 108. old.

⁵³ Taagpera 1999, 108. old.

⁵⁴ Vaba és Viikberg 1996, Karelians

⁵⁵ Laine 2000, 14. old.

⁵⁶ Taagpera 1999, 108. old.

⁵⁷ Tägil 1995, 227. old.

Gylling a Karél ASZSZK-t egyfajta kirakat-állammá kívánta tenni. Egyfelől Finnország kommunista megfelelőjévé, amely a megfelelő pillanatban a kiindulópontja és egyszersmind mintája lehet Finnország szovjetizálásának, kísérleti terep egy majdani kommunista Finnország irányításához. Ugyanakkor az elképzelése szerint az ASZSZK nagyobb távlatokban az egész Skandináv térség felé is hasonló szerepet tölthet be, egyfajta „Szovjet Skandinávia” mintaállamként.⁵⁸

Gazdasági szempontból Gylling terve a NEP időszakában még életképesnek látszott. Ebben az időszakban az ASZSZK még széles körű gazdasági önállósággal rendelkezett, és nagy fejlődés ment végbe az erdőgazdaságban. A NEP felszámolását követően a sztálini korszakban azonban a központi vezetés lényegében felszámolta a Karél ASZSZK gazdasági autonómiáját.⁵⁹ Kulturális szempontból a Gylling féle koncepció jelentősége a karél etnikumú népesség finnesítése volt. Az orosz mellett az ASZSZK második hivatalos nyelvét nem a karélt, hanem a finnt tették meg (a karélt a finn egy dialektusának tekintő szemlélet szellemében) és 1929 től átmenetileg a hivatalos politika rangjára is emelkedett a karél és vepsze népcsoportok finnesítése.⁶⁰ Ezzel párhuzamosan folyt azonban az oroszok tömeges betelepítése a köztársaság területére. Ez olyan mértékű volt, hogy a vörös finnek betelepülése és a karél etnikum finnesítése mellett is drasztikusan az oroszok javára billentette a demográfiai mérleget. 1926-1933 közt a Szovjetunió egyéb vidékeiről 98 000 ember települt a Karél ASZSZK-ba, többségük, 70 000 fő orosz volt.⁶¹ A betelepítésekben nagy szerepe volt a Balti-tengert a Ladoga és az Onyega tavakon keresztül a Fehér-tengerrel összekötő csatorna építésének. A csatorna építését a területen felállított gulág táborok rabjai végezték el, és a szabadulásuk után sokan Karéliában maradtak azok közül, akik túléltek a rabságot.⁶² Ennek következtében 1926-1939 között a karélok aránya 37%-ról 23%-ra csökkent a köztársaságon belül.⁶³

A finn dominanciának a Karél ASZSZK-ban az 1930-as évek sztálini nagy tisztogatásai vetettek véget. A tisztogatások nyitánya képpen 1935-ben a szovjet pártvezetés kritikával illette a Karél ASZSZK vezetését, burzsoá nacionalizmussal vádolva őket. A tisztogatások során aztán az ASZSZK-ból 3000-3500, döntő részben finn nemzetiségű személy esett áldozatául, ami az ASZSZK 10-20 ezres vörös finn népességéhez viszonyítva még demográfiailag is rendkívül nagy érvágást jelentett. Az ASZSZK vezetésében a finneket oroszok váltották fel, és 1937-től a finn nyelv is surván háttérbe lett szorítva. Az orosz hivatalos nyelv dominanciájának erősödése mellett a karél nyelvterületen a finnt a karél nyelv írott változatával próbálták felváltani.⁶⁴ A tisztogatások az ASZSZK teljes vörös finn vezetését érintették. Még magát Gyllinget is letartóztatták, további sorsa pedig a mai napig ismeretlen. Egy dolog biztos, Gylling nem került elő sem élve, sem holtan, így valószínű, hogy vagy kivégezték, vagy a gulágok valamelyikében halt meg valahol a birodalom egy távoli sarkában.⁶⁵

A két világháború közti időszak tehát Kelet-Karélia szempontjából ellentmondásos korszak volt. A Gylling féle átmeneti finnesítési kísérlet ellenére, azzal párhuzamosan a korszak mérlege az oroszosodás gyorsulása lett. A karélok aránya előbb az Autonóm Oblaszty ASZSZK-vá emelésekor, oroszok lakta területek hozzácsatolásával csökkent 58%-ról 37%-ra, majd a két világháború közti időszakban a tömeges orosz betelepítések következtében 37%-ról tovább 23%-ra.

Demográfiai átrendeződés a Kola-félszigeten a két világháború közti időszakban

Kelet-Karéliával ellentétben a Kola-félsziget arculatának átformálódása nagyrészt már a két világháború közti időszakban lezajlott. A telepések beáramlása a cári időszakától eltérő jelleget

⁵⁸ Laine 2000, 7.-8. old.

⁵⁹ Laine 2000, 10. old.

⁶⁰ Laine 2000, 10.-11. old

⁶¹ Laine 2000, 14. old.

⁶² Taagpera 1999, 109. old.

⁶³ Viires és Vahtre 1993, The Karelians (<http://www.eki.ee/books/redbook/karelians.shtml>)

⁶⁴ Tägil 1995, 230. old.

⁶⁵ Taagpera 1999, 108. old.

öltött. Míg a cári időszakban döntően az agrárszektorban működő telepések érkeztek, (halászok, állattenyésztők stb.) és az oroszok mellett finnek és norvégok szerepeltek nagy számban közülük, addig a szovjet korszak betelepítési politikája már döntően ipari jellegű volt, etnikailag pedig megszűnt a skandinávok beáramlása. A szovjet korszak ipari telepeseinek döntő többsége orosz volt, a maradék pedig főként ukrán és belarusz. A két világháború közti időszakban a Kola-félsziget betelepítését illetően is különbözött egymástól az 1928-1929 előtti NEP korszaka, és az utána következő Sztálinista időszak. A NEP éveiben a betelepítés főként a teherhajózási, faipari és halászati szektort célozta. Gazdasági jellegét tekintve tehát már ipari volt ugyan, de a NEP szellemének megfelelően alapvetően a már helyben meglévő ágazatok fejlesztésére törekedve még sokban hasonlított a cári időszak spontaneitására. A betelepítéseket és a fejlesztést a NEP idején a Murman-vasutat, valamint Murnaszk és Kem kikötőit felügyelő Murmanszk Ipari és Szállítási Kolonizációs Vállalat irányította. Ezekben az években 1914 és 1929 közt tizenöt év alatt a népesség megduplázódott, 14 000 főről 27 000 főre növekedett, vagyis maga a növekedési ráta is a cári időszakban tapasztalt ütemet követte.

A sztálini időszak beköszönté gyökeresen átformálta ezt a trendet. A Murmanszk Ipari és Szállítási Kolonizációs Vállalatot megszüntették. A Kola-félszigeten is a Moszkvából központilag irányított erőltetett iparosítás vált meghatározóvá, a betelepítés üteme az addigi sokszorosára gyorsult, és a migránsok körében megjelentek a kényszerrel áttelepítettek tömegei. A fejlesztés fő szektorává ebben az időszakban a bányászat vált. A szovjet geológusok hatalmas foszfát, rézérc, vasérc, és nikkelérc lelőhelyeket fedeztek fel a terület hegyvidékeiben. Az addigi betelepítések által nagyrészt érintetlenül hagyott belső területeken most egymás után nőttek ki a földből a sztálini bányavárosok. Az 1930-as évtizedben 220-250 ezer embert telepítettek a Kola-félszigetre, tízszer annyit, mint amekkora azt megelőzően a félsziget teljes lakossága volt, azaz tízszer annyit, ahány embert az őslakosság és a megelőző hat évtized telepesei összesen jelentettek. Ez a hatalmas tömeg főként a kényszeráttelepítések által érintett orosz kulákokból és városi lakosokból állt, de a területre kényszerszolgákra vitt jelentős számú politikai elítéltet is magába foglalt. A kényszeráttelepítettek legnagyobb központját az újonnan alapított foszfátbánya-város, Kirovszk körzete jelentette. Itt 1932-re közel 20 000 embert telepítettek le, akiknek tilos volt elhagyniuk a körzetet. 1935-36-ban Murmanszk és az Imandra tó közti vidéken 10 000 gulág-rab végzett kényszerszolgát.⁶⁶ A Kola félsziget lakossága 1940-re elérte a 318 000 főt.⁶⁷ Ebből ekkoriban kb. 2000 főt tettek ki a lappok,⁶⁸ és kb. 7000 főt a finnek és norvégok.⁶⁹ A két világháború közti betelepítések tehát döntő mértékben formálták át a régió etnikulturális arculatát. A lappok, finnek és norvégok 1897-ben még az össznépesség 32%-át tették ki, a második világháború előestéjén viszont már csak 3%-át. A finn és norvég kisebbségnek végül a kegyelemadóztatást a „megbízhatatlan” etnikumokat a határvidékekről eltávolító 1939-1941-es sztálini tisztogatások adták meg. Ennek keretében 1940 június 23.-án Lavrentij Berija parancsot adott a Kola-félsziget „külföldiektől való megtisztítására”. A kolai finnek és norvégokat a Szovjetunió belső területeire deportálták. A deportáltak száma 6973 főt tett ki.⁷⁰

A finnek és a norvégok eltűnésével így (a minimális komi-zürjén és nyenyec szórványt nem számítva) a lappok vagy számik maradtak a terület egyetlen jelentősebb őshonos nem-orosz népcsoportja, de ekkorra már csak a betelepítések által felduzzasztott lakosság kevesebb mint 1%-át tették ki. A Kola-félsziget etnikulturális, arculatának gyökeres átformálása tehát mér a két világháború közti időszakban végbenent, egy jelentős részben skandináv jellegű falusias településszerkezetű vadonból egy erősen városiasodott, döntően orosz, sőt, szovjet karakterű régióvá, ahol immár a bányászat és a hadsereg lett a főszerep.

A területi autonómia kísérlete Tver környékén

⁶⁶ Luzin, Pretes és Vasziljev 1992, 4.-5. old.

⁶⁷ Luzin, Pretes és Vasziljev 1992, 5. old.

⁶⁸ Vaba és Viikberg 1996, Sámis or Lapps

⁶⁹ Poljan 2001, Тотальные превентивные депортации советских немцев, финнов и греков в 1941–1942 гг.

⁷⁰ Poljan 2001, Тотальные превентивные депортации советских немцев, финнов и греков в 1941–1942 гг.

A tveri karélok számára csak egy rövid időszakra, 1937-1939 közt adatott meg a területi autonómia. 1937-ben került sor a tveri Karél Nemzetiségi Körzet (Nemzetiségi Okrug) létrehozására. Ennek területe 5 500 négyzetkilométer, a lakossága pedig 163 000 fő volt, amelynek 53.7%-át, 87 500 főt tettek ki a karélok. Ez ugyanakkor azt is jelentette, hogy a tveri karélok 58%-a élt a körzeten belül, 42%-a azon kívül. A rövid életű területi autonómiát azonban 1939-ben a szovjet vezetés felszámolta, a karél nyelv közéleti használatát ekkor ezen a vidéken betiltották, az autonómia időszakában nyomtatott karél nyelvű könyveket pedig megsemmisítették.⁷¹ A tveri karélok sorsa innentől a nemzetközi mércével mérve is rendkívül gyors asszimiláció lett. Az ASZSZK területén kívül élő karél népesség (melynek döntő többségét a tver környékiek tették ki) száma 1926-ban még 147 219 fő volt, a 2002-es orosz népszámlálás szerint viszont már csak 27 693.⁷² Ez a csökkenés azt tekintve, hogy a Tver vidéki karélokat nem érintették nagyszabású kollektív ki és áttelepítések, rendkívüli mértékű asszimilációról tesz tanúbizonyságot.

A két világháború közti időszak összegzése

A két világháború közti időszakban, Finnországban még széles körben elterjedt volt a Kelet-Karélia Finnországgal való egyesítését célzó nézet.⁷³ Ebben az időszakban viszont a szovjet telepítési politika már jelentős változásokat idézett elő Kelet-Karélia és a Kola-félsziget etnokulturális arculatát illetően, ezzel aláásva a finn igények etnikai alapjait. Legdrasztikusabban a Kola félsziget arculata alakult át. Míg a századfordulón eleve csak párezres népességének legfeljebb háromötödét tették ki az oroszok, és legalább kétötödét a lappok, finnek, norvégok és karélok, addig 1940 végére a népessége már közel akkora volt, mint a Karél ASZSZK-é, és 99%-ban orosz, ukrán és belarusz. Így míg a századfordulón még Kelet-Karéliát a nyelvhatár mentén kettéosztva lehetséges lett volna a karél nyelvterületet és a Kola-félszigetet olyan módon Finnországhoz csatolni, hogy ezzel csak néhány ezer fős orosz népesség kerüljön oda, addig a két világháború közti időszak végére a Kola félsziget átformálódása már lehetetlenné tett volna bármiféle ilyen megoldást. A megváltozott körülményekhez igazodott a Kuusinen-egyezmény, amely úgy adta volna át a karél nyelvterület nagy részét a majdani szovjet Finnországnak, hogy a Kola-félsziget, és az azt a kontinentális oroszországgal összekötő tengerparti sáv a Murman-vasútvonallal az Oroszországi SZSZSZK-nál maradt volna.

A II. Világháború és következményei

Mivel e tanulmány célja a terület demográfiai folyamatainak áttekintése, ezért magára a második világháború térségbeli eseményeire csak olyan mértékben térek ki, amennyire ez a kelet-karéliai demográfiai folyamatokat érinti. Ilyen szempontból három fő esemény emelhető ki.

Az első, meg nem valósult terv a Kuusinen egyezmény, mely Finnország szovjetizálása esetén Nyugat-Karélia viszonylag kis kiterjedésű, de legsűrűbben lakott, és gazdaságilag legfejlettebb részének az Oroszországi SZSZSZK-nak való átadásáért cserébe Finnországnak adta volna át lényegében az egész kelet-karéliai karél nyelvterületet.

A második fontos eseményt, egy igen jelentős, és a Kuusinen egyezménnyel szemben meg is valósult átrendeződést Nyugat-Karélia nagy részének Finnországtól a Szovjetunióhoz csatolása jelentette az 1939-1940-es téli háborút követően. A terület teljes finn lakossága elmenekült, és a helyükre a szovjet kormányfőként oroszokat telepített. Ez a fordulat jelentős mértékben járult hozzá Kelet-Karélia további oroszosodásához is.

A harmadik esemény pedig Kelet-karélia egy részének 1941-1944-es finn megszállása, amely az utolsó kísérlet volt a terület Finnországhoz csatolására.

⁷¹ Taagera 1999, 139. old.

⁷² Vaba és Viikberg 1996, Karelians

⁷³ Laine 2000, 7. old.

A Kuusinen egyezmény

Kelet-Karélia Finnországhoz csatolásának gondolata utoljára a II. Világháború idején bukkant fel a nagypolitikában. Meglepő módon ez ekkor először nem finn, hanem szovjet részről merült fel, persze igen sajátos körülmények kontextusban. Az ügy előzményét az 1939-1940-es téli háborút megelőző tárgyalások jelentették. A háború előtt a Szovjetunió tárgyalásos úton lépett fel területi követelésekkel Finnországgal szemben. A nyugat-karéliai földszoros, egy Petsamo környéki félsziget, és néhány kisebb objektum átadását követelték, ezekért cserébe pedig a kelet-karéliai Repolát és Porajärvit ajánlották Finnországnak.⁷⁴ Mint tudjuk, ezek a tárgyalások kudarcba fulladtak, és a Szovjetunió 1939 őszén támadást indított Finnország ellen. Ekkor történt egy jóval nagyobb szabású, Kelet-Karélia területének jelentős részét érintő kezdeményezés. A háború kitörését követően a szovjetek által elsőnek elfoglalt finn városban, Terijokiban a „vörös finn” emigráns, Otto Kuusinen vezetésével szovjetbarát bábkormány alakult, mely magát „Finn Demokratikus Köztársaság”-nak nevezte. A háború kezdeti időszakában a szovjet vezetés még a finn ellenállás gyors összeomlására számítva arra építette diplomáciai stratégiáját, hogy a győzelmet követően egész Finnország a Kuusinen-kormány fennhatósága alá kerül, így lényegében a három balti ország esetében alkalmazott forgatókönyv ismétlődik meg. Ennek szellemében Moszkva a Kuusinen-kormánnyal kötött egy egyezményt a háború utáni határrendezésről. Ennek értelmében a háború előtt Finnországtól követelt területeket így is megkapta volna az Oroszországi SZSZSZK, cserébe viszont átadta volna a Finn Demokratikus Köztársaságnak Kelet-Karélia egész nyugati felét, vagyis lényegében a teljes korabeli karél nyelvterületet.⁷⁵ Az egyezmény területi szempontból tulajdonképpen igen nagylelkű volt Finnországgal szemben, az egyetlen (de jelentős) szépséghibáját az jelentette, hogy az életbe lépéséhez előbb Finnországnak is szovjet fennhatóság alá kellett volna kerülnie, ahogyan az Észtországgal, Lettországgal és Litvániával történt. Végül, ahogyan az közismert, a szovjet hadseregnek nem sikerült megszállnia Finnországot, így Kuusinen kormánya soha nem jutott hatalomra Helsinkiben. A független Finnország felé pedig a szovjet vezetés már nem szolgáltat ilyen nagyvonalú ajánlattal.

Nyugat Karélia Szovjet annexiója

Mint az közismert, az 1939-1940-es téli háború végül a szovjetek korlátozott győzelmével végződött. Az eredmény korlátozott volt, mert Moszkvának nem sikerült Finnországot a balti államokhoz hasonlóan szovjetizálnia, de mégis csak győzelem volt, mert a finneket sikerült Nyugat-Karélia nagy részének átadására kényszeríteni. Az 1940-es moszkvai békeszerződésben a szovjetunióhoz csatolt Nyugat-Karélia kisebb kiterjedésű volt mint Kelet-Karélia, de a népsűrűsége jóval magasabb. Lakossága ekkor több mint 400.000 főt tett ki, lényegében homogén finn népesség volt, döntő többségükben lutheránus-evangélikus vallásúak, vagyis etnokulturális szempontból nem karélok, hanem szorosabb értelemben vett finnek. Az annektált nyugat karéliai területeknek ez a finn népessége lényegében teljes tömegében a maradék Finnországba menekült, a kiűrt területet pedig a szovjet kormány főként oroszokkal népesítette be. A második világháború alatt, 1940-1941 között Finnországnak átmenetileg sikerült visszafoglalnia Nyugat-Karéliát, de a háborút lezáró 1944-es fegyverszünet, majd az 1947-es békeszerződés ezt semmissé tette, és a terület a Szovjetunió része maradt.⁷⁶ A Finnországtól elcsatolt nyugat-karéliai területek jelentős részét a Karél ASZSZK-hoz csatolták. Noha ezekről a területekről lényegében a teljes finn lakosság elmenekült, a szovjet vezetés mégis úgy tekintett az ASZSZK ilyen jellegű bővítésére, mint Finnország szovjetizált részének az ASZSZK-val való egyesítésére. Ennek szellemében az ASZSZK-t rövid időre, az 1940-1956 közti időszakra SZSZK-vá vagyis teljes jogú szovjet tagköztársasággá emelték, mely a Karél-Finn Szovjet Szocialista Köztársaság nevet kapta. A lépés célja többek között az is lehetett, hogy előkészítse a közigazgatási beosztást további finn területek,

⁷⁴ Tanner 1957, 29. old.

⁷⁵ Taagera 1999, 108. old.

⁷⁶ Day 1993, 61. old

vagy esetleg egész Finnország szovjet annexiójára. Az SZSZK-vá emelés eredményeképpen a finn nyelv átmenetileg visszanyerte hivatalos státuszát, a köztársaság vezetőjéül pedig Otto Kuusinen személyében ismét vörös finn politikust neveztek ki.⁷⁷

Finn megszállás Kelet-Karéliában 1941-1944 között

1941-ben Finnország csatlakozott a Szovjetunió elleni német támadáshoz, hogy visszaszerezze az 1940-ben elveszített Nyugat-Karéliát. Az előrenyomuló finn csapatok viszont nem csak Nyugat-Karéliát foglalták vissza, hanem hamarosan Kelet-Karélia jelentős részét is elfoglalták. Így még egyszer utoljára ismét felmerült, hogy a Szovjetunió veresége esetén Kelet-Karélia Finnországgal egyesülne. A finn hatóságok ennek megfelelően az elfoglalt területeken előkészületeket tettek a majdani annexióra. A területen talált karél, finn és vepsze lakosságot finn állampolgárokként kezelték, a területre kiterjesztették a finn közigazgatást és iskolahálózatot, sőt, még a finn lutheránus-evangélikus egyház is térítésbe kezdett a karélok közt. Azonban a törekvéseket nehezítette, hogy a visszavonuló szovjet csapatok a lakosság jelentős részét magukkal vitték, a hátramaradt népességnek pedig csak a felét tették ki a karélok, finnek, és vepszék, a másik fele nagyrészt orosz volt. A finn hatóságok a területen talált orosz népesség jelentős részét internáló táborokba zárták. 1944-ben azonban a szovjet hadsereg visszafoglalta Kelet-Karéliát, és újra elfoglalta Nyugat-karéliát, így a kísérlet abbamaradt.⁷⁸

1945 után

Kelet-Karélia a II. Világháború után

A II. Világháborút követően a Karél ASZSZK Karél-Finn SZSZK-vá emelése, és területének bővítése a Finnországtól elcsatolt területekkel lényegében minden szempontból megismételte az 1923-as forgatókönyvet. Ahogy akkor a Karél Autonóm Oblaszty Karél ASZSZK-vá emelkedett és így de jure szélesebb körű önállósághoz jutott, úgy hasonló jogi változást jelentett a terület ASZSZK-ból SZSZK-vá való „előléptetése”. Azonban ahogy az oroszok területek hozzácsatolásával 1923-ban 58%-ról 38%-ra csökkent az entitás karél lakosainak száma, úgy a Finnországtól elcsatolt, finnek által kiűrt és jórészt oroszokkal újratelepített területek hozzátoldásával (és újabb betelepítésekkel) még tovább csökkent a karélok aránya, az 1939-es 23%-hoz képest az 1959-es szovjet népszámlálás már csak 13% karélt mért a köztársaság területén.⁷⁹ Így voltaképpen a karél autonóm entitás kétszeri területi gyarapodása, és jogi „előléptetése” 1923 és 1940-44-ben oda vezetett, hogy a névadó etnikum aránya 58%-ról, stabil többségből 13%-ra csökkent, mellőzhető kisebbséggé vált. 1956-ban aztán a köztársaságot jogilag is „lefokozták”, SZSZK-ból vissza ASZSZK-vá. A háború végén hozzátoldott új, oroszok területek, és ezzel a karélok számára kedvezőtlen etnikai arányok persze maradtak, de az SZSZK státusszal járó többletjogok megszűntek. Így 1956 után a karélok szempontjából az 1940-44-es döntés előnyei elvesztek, a hátrányai viszont továbbra is megmaradtak. Magának a karél népességnek az oroszosodása és asszimilációja ekkortól gyorsult fel igazán. A két világháború között a szovjet betelepítési politika következtében csökkent ugyan a karélok részaránya a köztársaságban, népességük abszolút számban azonban továbbra is növekedett. Ehhez valószínűleg hozzájárult a harmincas évek közepéig tartó vörös-finn vezetés tevékenysége is, amely gátolta a karélok oroszosodását. A második világháborút követően, azonban a karélok abszolút száma is csökkenésnek indult, ami már nem a betelepítések, hanem az egyre gyorsuló asszimiláció jele volt.⁸⁰ A vörös finn vezetés eltávolításának hatásait átmenetileg talán fékezte az 1940-1956 közt élvezett SZSZK státusz, 1956 után azonban már gőzerővel zajlott az asszimiláció. Becslések szerint az 1959-ben magukat karélnak vallók közel egyharmada az 1970-es népszámláláson már orosz

⁷⁷ Taagpera 1999, 109.old

⁷⁸ www.mannerheim.fi Eastern Karelia

⁷⁹ Viires és Vahtre 1993, The Karelians (<http://www.eki.ee/books/redbook/karelians.shtml>)

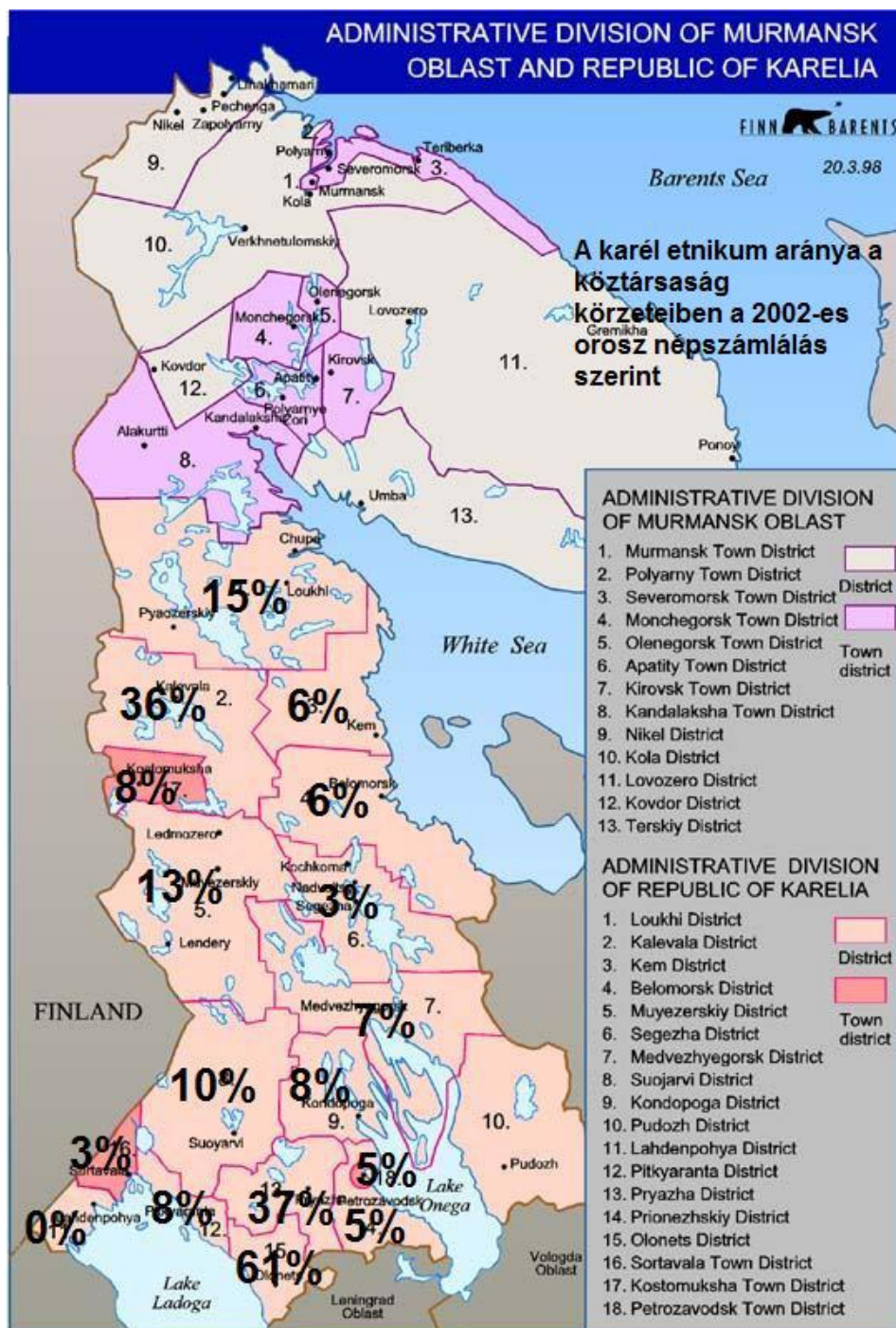
⁸⁰ Tagil 1995, 228. old.

nemzetiségűnek vallotta magát.⁸¹ Az asszimilációt gyorsította, hogy 1965-ben a szovjet vezetés döntést hozott a „perspektívátlan” falvak felszámolásáról. A döntés értelmében a „perspektívátlanak” minősített falvakat felszámolták, és lakosaikat nagyobb településekre költöztették. Ez a „falurombolási” hullám súlyos következményekkel járt a terület vidéki településszerkezetére életformájára, és tradícióira nézve.⁸² A karélok aránya 1970-ben már csak 12%-ot, 1979-ben már csak 11%-ot, 1989-ben pedig már csak 10%-ot tett ki, a 2002-es népszámlálás szerint pedig az autonóm terület történetében először az egyszámjegyű tartományba, 9%-ra süllyedt. Az 1920-ban még 58%-ban karélok lakta Autonóm Oblasztyként megalakult entitás tehát egy stabil karél többségű klasszikus nemzetiségi autonóm területből napjainkra egy olyan, alapvetően orosz karakterű köztársasággá vált, ahol a karélok már csak néprajzi kuriózumként, gyorsan asszimilálódó, és bizony eltűnőben lévő törpe kisebbségként vannak jelen. A karélok ráadásul nem csak a köztársaság egészét tekintve szorultak kisebbségbe, hanem számos olyan tájegységben is, ahol a századfordulón még éppolyan homogén, zárt tömböt alkottak, mint az osztrákok Dél-Tirolban, vagy a magyarok Székelyföldön. Ezt jól szemléltetik a 2002-es orosz népszámlálás eredményei. (2. Térkép)

2. Térkép: A karél etnikum aránya a köztársaság egyes körzeteiben (rajon) a 2002-es orosz népszámlálás szerint. (Forrás: Органы местного самоуправления)

⁸¹ Anderson és Silver 1983, 461-489. old.

⁸² Органы местного самоуправления

2002-ben a köztársaság körzeteinek (rajon) etnikai összetétele a következőképpen alakult:

4. Tábla: A népesség etnikai összetétele Karél Köztársaság körzeteiben a 2002-es orosz népszámlálás szerint.
(Forrás: Органы местного самоуправления)

	karél	finn	vepsze	orosz	belarusz	ukrán	egyéb	összesen
Belomorszk/Sorokka	1451 6,05%	145 0,60%	18 0,07%	19564 81,51%	1438 5,99%	641 2,67%	746 3,11%	24003 100,00%
Kalevala/Uhtua	3820 35,94%	86 0,81%	6 0,06%	4925 46,34%	1045 9,83%	344 3,24%	402 3,78%	10628 100,00%
Kem/ Vienen Kemi	1201 5,81%	188 0,91%	19 0,09%	17031 82,34%	1135 5,49%	600 2,90%	511 2,47%	20685 100,00%
Kosztomuksa/Kostamus	2424 8,01%	293 0,97%	45 0,15%	23269 76,92%	1233 4,08%	1606 5,31%	1380 4,56%	30250 100,00%
Kondopoga/Kontupohja	3574 8,02%	1192 2,67%	190 0,43%	35919 80,57%	1815 4,07%	750 1,68%	1142 2,56%	44582 100,00%
Lahdenpohja	348 2,12%	115 0,70%	21 0,13%	13525 82,51%	1067 6,51%	703 4,29%	612 3,73%	16391 100,00%
Louhi	3071 15,26%	171 0,85%	20 0,10%	14366 71,37%	1397 6,94%	626 3,11%	477 2,37%	20128 100,00%
Medvezsjegorszk/Karhumäki	2523 6,57%	293 0,76%	48 0,13%	31599 82,31%	1922 5,01%	955 2,49%	1048 2,73%	38388 100,00%
Mujezerszkij/Muujärvi	2155 13,02%	275 1,66%	27 0,16%	9610 58,05%	2972 17,95%	724 4,37%	793 4,79%	16556 100,00%
Olonyec/Aunus	16402 60,67%	277 1,02%	29 0,11%	8748 32,36%	719 2,66%	459 1,70%	400 1,48%	27034 100,00%
Petrozavodszk/Petroskoi	13527 5,08%	7383 2,77%	2715 1,02%	218182 81,97%	7081 2,66%	6255 2,35%	11017 4,14%	266160 100,00%
Pitkäranta	1926 8,08%	645 2,71%	84 0,35%	17405 73,00%	2109 8,84%	743 3,12%	932 3,91%	23844 100,00%
Prionyezsszk/Äänisenranta	925 4,97%	583 3,13%	159 0,85%	14998 80,65%	935 5,03%	464 2,50%	533 2,87%	18597 100,00%
Prjazse/Prääsä	6715 36,85%	1141 6,26%	84 0,46%	8408 46,14%	938 5,15%	454 2,49%	484 2,66%	18224 100,00%
Pudozs/Puutonen	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	27538
Szegezsa/Sekee	1688 3,37%	558 1,11%	65 0,13%	40708 81,33%	3626 7,24%	1435 2,87%	1974 3,94%	50054 100,00%
Sortavala	1126 3,16%	411 1,15%	72 0,20%	28774 80,83%	3083 8,66%	1098 3,08%	1032 2,90%	35596 100,00%
Suojärvi	2463 10,25%	282 1,17%	38 0,16%	16311 67,88%	3111 12,95%	784 3,26%	1039 4,32%	24028 100,00%
Vepsze körzet	n.a.	n.a.	1202 34,41%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	3493

Az asszimilációs tendenciák regionális sajátosságait jól szemlélteti, ha megnézzük, hogy a négy kelet-karéliai cári tartomány területén hogy alakult a népesség összetétele az utóbbi száz évben. Ezt

úgy tehetjük meg, ha a régi tartományok századfordulós adatait összevetjük a területüket többé-kevésbé lefedő rajonok összesített 2002-es adataival:

5. Tábla. A népesség etnikai megoszlása egykori négy kelet-karéliai cári ujezd területén a századfordulón és napjainkban. a táblázatba gyűjtött adatok forrásai: (Forrás: Homén 1921, valamint Органы местного самоуправления)

		karél és finn	vepsze	orosz, belarusz, ukrán és egyéb	összesen
Kem	1897 népszámlálás	19393	13	15986	35392
		54,79%	0,04%	45,17%	100,00%
	1907 becslés	28022	0	14220	42242
		66,34%	0,00%	33,66%	100,00%
	2002 népszámlálás	12850	108	92736	105694
		12,16%	0,10%	87,74%	100,00%
Povenyec	1897 népszámlálás	13296	5	13080	26381
		50,40%	0,02%	49,58%	100,00%
	1908 becslés	17184	0	15927	33111
		51,90%	0,00%	48,10%	100,00%
	2002 népszámlálás	7492	140	97366	104998
		7,14%	0,13%	92,73%	100,00%
Petrozavodszk	1897 népszámlálás	18480	7271	53961	79712
		23,18%	9,12%	67,69%	100,00%
	1908 becslés	21739	19100	55028	95867
		22,68%	19,92%	57,40%	100,00%
	2002 népszámlálás	27184	4266	301382	332832
		8,17%	1,28%	90,55%	100,00%
Olonyec	1897 népszámlálás	29113	13	10864	39990
		72,80%	0,03%	27,17%	100,00%
	1908 becslés	34915	3100	7748	45763
		76,30%	6,77%	16,93%	100,00%
	2002 népszámlálás	24535	113	20607	45255
		54,22%	0,25%	45,54%	100,00%

Kelet-Karélia etnikai arculatának XX. századi átrendeződését illetően három régió emelhető ki különleges esetekként. Az első Nyugat-Karéliának az a része, amely a II. Világháborút követően Finnországtól a Szovjetunióhoz, ezen belül is a Karél ASZSZK-hoz (1940-1956 Karél-Finn SZSZK) került. A régió szinte teljes finn lakossága a megkisebbedett Finnországba menekült a háború után, a kiürült vidékre pedig új lakosságot telepített a szovjet vezetés. Ezt a vidéket ma nagyjából a Karél Köztársaság négy rajonja, Suojärvi, Pitkäranta, Sortavala, és Lahdenpohja fedik le. A 2002-es népszámlálás ezen a területen 99 859 lakost regisztrált, ami alig több mint fele volt a régió háború előtti finn népességének. Közülük 76 015 (76.12%) orosz, 9370 (9.38%) belarusz, 5863 (5.87%) karél, 3328 (3.33%) ukrán, 1453 (1.46%) finn, 215 (0.22%) vepsze, és 3615 (3.62%)

egyéb nemzetiségűt. Az összetétel jól mutatja, hogy az újratelepített terület hozzátoldása méginkább az oroszok, belaruszok és ukránok javára billentette a Karél ASZSZK etnikai arányait. A közel hatezer karél jelenléte ugyanakkor azt mutatja, hogy ha korlátozott számban is, de az újratelepítésben ennek a népcsoportnak is rész jutott. A területen jelenlévő ezerötszáz finnról nem tudhatjuk, hogy közülük mekkora hányadot tesz ki az egykori finn lakosság hátramaradt töredéke, mekkorát a II. Világháború után Kelet-Karéliába telepített inkeri finnek, és mekkorát a két világháború közt Kelet-Karéliába települt „vörös finnek” leszármazottai. Mindenesetre a finnek így is csak elenyésző részét adják a terület mai népességének.

A második, kiemelt figyelmet érdemlő régiót Kelet-Karélia északnyugati részének a finn határ mentén húzódó erdőségei jelentik. Talán egész Kelet-Karéliában itt ment végbe a legdrámaibb átrendeződés. A századfordulón ez a vidék számított a karél etnikai arculatát és kultúráját legszívósabban őrző régióknak. A XIX. században Lönnroth itt gyűjtötte a Kalevalát, az első világháborút követő zavaros években pedig ez a terület számított a Finnországgal való egyesülést követelő politikai mozgalmak és felkelések tüzfészkeének. A terület nagy része ma Kalevala és Mujezerszkij-rajonokhoz tartozik. A két rajon nagyjából öt régi körzet területét fedi le, mégpedig Uhtuát, Vuokkiniemit, Jyskjärvit, Rukajärvit, és Repolát. Az 1907-1908-as adatok szerint az öt körzetnek összesen nagyjából 13 000-es, lényegében tisztán karél népessége volt.⁸³ 2002-ben a két rajonban 27 000 ember élt, ebből mindössze 6 000 karél, a lakosság 22%-a.⁸⁴ A karél népesség tehát nem csak részarányát, hanem abszolút számát tekintve is drasztikusan csökkent, a száz évvel korábbi létszám kevesebb mint felére. A századfordulós állapotokból kiindulva azt várhattuk volna, hogy egy ilyen földrajzilag elzárt és közvetlenül a finn határ mentén húzódó, etnikailag homogén, ráadásul erős szeparatista politikai hagyományokkal rendelkező tájegységben a karél népesség jobb esélyekkel néz szembe a huszadik század asszimilációs nyomásával, az eloroszosodás lassúbb lesz, mint Kelet-Karélia többi régiójában. A statisztikák azonban azt mutatják, hogy meglepő módon ennek éppen az ellenkezője történt, az oroszosodás ebben a térségben valójában gyorsabb volt az átlagosnál. Ezt mutatja, hogy a vidék karél népességének csökkenése abszolút értéket tekintve is gyorsabb volt az átlagnál. A 2002-ben a köztársaságban összesen 66 000 karél élt⁸⁵, ami a terület 1908-ban 102 000-esre becsült karél népességéhez képest 35%-os csökkenést jelent. Kalevala és Mujezerszkij rajonokat tekintve viszont ugyanez a csökkenés 54%-os. Míg a vizsgált terület 13 000-es karél népessége 1908-ban a teljes kelet-karéliai karél etnikum 13%-át tette ki, addig 2002-ben csak 9%-át. A hanyatlás tehát minden tekintetben átlagot meghaladó volt, a karélok részarányát tekintve éppúgy, mint abszolút számukat vagy a teljes karél etnikumban elfoglalt súlyukat tekintve. Az erőteljes szovjet betelepítési politikát jelzi a nagyszámú belarusz népesség megjelenése. 1908-ban gyakorlatilag egyáltalán nem fordultak elő belaruszok ezen a vidéken, 2002-ben viszont a népesség közel 15%-át adták, vagyis súlyuk nagyjából azonos volt a 22%-ot kitevő karélokkal, sőt, Mujezerszkijben számuk szignifikánsan meg is haladta a karélokét.⁸⁶ Az oroszosodás sokkal gyorsabb volt a vidék déli felén, a Repolát és Rukajärvit magába foglaló Mujezerszkij rajonban, mint északon, Kalevalában. A karélok aránya az 1908-ban még közel 100%-os súlyról Kalevalában 36%-ra, míg Mujezerszkijben 13%-ra csökkent.⁸⁷

A terület közepébe, a két rajon közé beékelődő, az 1970-es években alapított Kosztomuksa/Kostamus városa csak tovább erősítette ezt a tendenciát. Az 1907-ben kétezer karél lakossal rendelkező Kontokki körzet területén létrehozott Kosztomuksa városi kerületnek 2002-ben 30 000 lakosa volt, vagyis több mint összesen a két rajon népessége, ebből viszont csak 8%-ot tettek ki a karélok.⁸⁸ Ha Kosztomuksát is hozzáadjuk a két rajon népességéhez, akkor a területnek 2002-ben így összesen 57 000 lakosa volt, ebből mindössze 8400 fő, azaz kevesebb mint 15% karél, 1% finn, 66% orosz, 9% belarusz és közel 5% ukrán.⁸⁹ A XX. század elején még a karél nyelv és kultúra

⁸³ Homén 1921, 128.-129. old

⁸⁴ Органы местного самоуправления

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Uo.

fellelégvárának és szeparatista tűzfészeknek számító terület etnikai arculatát a szovjet telepítési politika a század második felében gyökeresen átformálta. Jól mutatja a karél népesség súlypontjának délre tolódását az is, hogy míg az 1897-es népszámlálás szerint a népcsoport 41%-a élt Kem és Povenyec tartományokban és 59% a két déli tartományban, addig 2002-ben a köztársaság karél lakóinak már csak 28%-a élt ugyanezen a területen és 72%-uk délen. A vidék régi arculatából a legtöbbet Kalevala rajon őrizte meg, de a karélok, finnek és vepszék aránya még ott sem, összesen sem érte el a 40%-ot.

A harmadik különleges jegyeket mutató térség Olonyec/Aunus vidéke. Az itt végbement folyamatok lényegében éppen az ellentéte voltak annak, mint ami az északnyugati erdőségekben zajlott le. A mai Olonyec rajon valamivel kisebb területet foglal el, mint a régi Olonyec tartomány.⁹⁰ Nagyjából a régi Tulemajärvi, Vieljärvi és Vaasheni körzetek alkotják a régi tartománynak azt a részét, amely ma nem tartozik Olonyec rajonhoz. Ha e három körzet adatait levonjuk a tartományra vonatkozó 1908-as becslésből, akkor a mai rajon területére nézve a következő adatokat kapjuk: A becslések alapján a területnek 1908-ban 31 000 lakosa volt, ebből 26 300 fő (85%) karél, és 4 700 fő (15%) orosz. Ma Olonyec rajonnak 27 000 lakosa van, ebből 16 400 fő (61%) karél, 8 700 fő (32%) orosz, és közel 2000 fő (7%) egyéb.

A századfordulón a nyelvüket és kultúrájukat makacsul őrző északnyugati erdőségekkel szemben a korabeli finn szerzők az olonyec vidéki karélokat kulturálisan igen erősen eloroszosodott népességnek tartották⁹¹, és az oroszok aránya karél többség ellenére is nagyobb volt ezen a vidéken, mint északnyugaton. A terület földrajzilag is erősen kitett az orosz hatásoknak, földrajzilag erősen kapcsolódik Szentpétervár és Novgorod vidékéhez, ráadásul Nyugat-Karélia szovjet annexiója óta nem is határos közvetlenül Finnországgal. Ha az északnyugati erdőségek esetében az asszimilációval szembeni erősebb immunitásra számíthattunk volna, akkor Olonyec vidékén éppen ennek ellenkezőjére, az átlagosnál gyorsabb eloroszosodásra. A statisztikák azonban itt is éppen a várakozásokkal ellentétes folyamatokat mutatnak. Ha vissza is esett a karélok aránya, 85%-ról 61%-ra, még így is többséget alkotnak, és ez a visszaesés jóval kisebb annál, mint ami az északnyugati erdőségekben ment végbe, ahol közel 100%-ról 15% alá zuhant az őslakos népcsoport részesedése. Az abszolút számban a csökkenés megfelel a kelet-karéliai átlagnak, viszont mivel Olonyec rajonban az össznépesség is csökkent, így az arányokat tekintve ez az átlagnál erősebb immunitást mutat. A szovjet betelepítési politika Olonyec rajonban kevésbé volt intenzív, mint Kelet-Karélia többi részén. Ez két adatból is világosan látszik: Az egyik, hogy míg (az átcsatolt nyugat-karéliai területeket nem számítva) Kelet-Karélia népessége a XX. század folyamán közel háromszorosára, az északnyugati erdőségek népessége pedig közel négyszeresére nőtt, addig Olonyec rajon területén a népesség 2002-ben nagyjából ugyanakkora volt, mint száz évvel korábban. A másik adat pedig, hogy a Karéliában a szovjet betelepítések idején nagy számban megjelenő két népcsoport, a beloruszok és az ukránok aránya Olonyec rajonban 2002-ben csak 2.7% illetve 1.7% volt, míg az északnyugati erdőségekben ugyanekkor 9% és 5%. Ma a Karél Köztársaság egész területén Olonyec rajon az egyetlen, ahol a karélok még többségben vannak. A sors fintoraképpen tehát Olonyec vidéke a karél népesség enyhén lenézett, legerősebben eloroszosodott szegmenséből száz év alatt a karél nyelv és kultúra utolsó menedékévé vált.

Hogy mi volt az északnyugati erdőségeket és Olonyec vidékét érintő eltérő tendenciák oka, az további kutatásokat igényelne. A demográfiai adatokból is világosan látszik, hogy a szovjet betelepítési politika az északnyugati erdőségekben rendkívül intenzív volt, míg Olonyec vidékét elhanyagolta. Az északnyugati vidékek népessége az 1907-1908-as 15 000 főről 2002-re 57 000 főre emelkedett, azaz a növekedés 3.8-szoros volt, míg Kelet-Karélia egészét tekintve ugyanekkor csak 3.3-szoros, Olonyec vidékén pedig lényegében nulla. Hogy ez az intenzív telepítési politika pusztán az északi területek alacsonyabb népsűrűségéből következett-e, vagy a régió szeparatista hagyományainak és hagyományos kulturális különállásának is köszönhető volt ez a kiemelt

⁹⁰ Félreértések elkerülése végett, itt nem Olonyec kormányzóságról, hanem annak legnyugatabbi alegységéről, Olonyec tartományról van szó

⁹¹ Homén 1921, 115. old.

figyelem, az nehezen dönthető el. Az intenzívebb betelepítés ráta aztán logikus következményként járt gyorsabb asszimilációval is.

Demográfiai folyamatok a Kola-félszigeten a hidegháború alatt

Mint ahogyan arról a két világháború közti időszakot tárgyaló fejezetben már szó volt, a Kola-félsziget etnokulturális arculatának szovjet átformálása gyors tempóban, lényegében már az 1930-as években lezajlott. A finnek és a norvégok 1940-es kitelepítésével a lappok vagyis számik maradtak az egyetlen nagy tömeget kitevő őshonos népesség, de ahogy arról már szó volt, a tömeges szovjet betelepítések az ő arányukat is a száz évvel korábbi 30-40%-ról 1% alá csökkentették a félsziget össznépességén belül. A hidegháború évtizedei így voltaképpen már nem jártak jelentősebb változásokkal, inkább a 30-as években kialakult új viszonyok megerősítését jelentették. Ekkoriban két jelentősebb folyamatot emelhetünk ki, az egyik a szovjet fegyveres erők jelenlétének fokozódása, és a fennhatóságuk alá tartozó területek kiterjesztése, a másik pedig a lapp/számi lakosság hagyományos településszerkezetének felszámolása a kollektivizáció jegyében.

A lapp nomádok letelepítését már a két világháború közti időszakban megkezdték a szovjet hatóságok. Az addig szétszórta élő népességet néhány közigazgatási központként is funkcionáló nagyobb faluba telepítették. Ezek nagy részét azonban, Csudzjaur, Csalmni-Varre, és Voronja falvakat az 1960-as években felszámolták, és a lakosságukat a legnagyobb lapp faluba, Lovozeroba telepítették. Így a Kola-félsziget lapp népességének nagy részét tulajdonképpen Lovozeroba összpontodították, ma is ott élnek.⁹²

A Murman-partok militarizálása ugyanennek az időszaknak volt jellemző tendenciája. A Kola-félszigeten az első haditengerészeti támaszpontokat még a cári rendszer utolsó éveiben, az első világháború alatt, 1916-ban alapították, de ezek kapacitása még igen csekély volt. A területre összpontosuló Északi Flotta fejlesztése már a két világháború közti időszakban megindult, de igazán csak a hidegháború alatt, az 1950-es években vált jelentőssé. Ekkor a finn és norvég halászfalvaktól megtisztított, így jelentős mértékben elnéptelenedett északi partokon új, a fegyveres erők fennhatósága alatt álló városokat építettek fel.⁹³ A kelet-európai rendszerváltások idején a Kola-félsziget északi partjain nem kevesebb mint kilenc szovjet haditengerészeti támaszpont működött, míg a félsziget belsejében a szovjet légierő tizennégy katonai repülőteret tartott fenn.⁹⁴

A szovjet betelepítési politika a bányavárosokba, Murmanszk kereskedelmi kikötőjébe, és persze a fegyveres erők zárt városaiba a hidegháború alatt is folytatódott, így a félsziget lakossága az 1940-es 318 000 főről 1989-re 1 millió fő fölé növekedett. A változatlanul kevesebb mint 2000 fős lapp/számi népesség így ennek már csak kevesebb mint 0.2%-át tette ki.⁹⁵

Összegzés

Ha a két világháború közti időszak demográfiai folyamatairól azt mondhatjuk, hogy aláásták a Kelet-Karéliával kapcsolatos finn törekvések etnikai alapjait, akkor az 1945 utáni időszak tendenciáiról elmondható, hogy a kegyelemdőfést adták meg nem csak ezeknek, de egyáltalán, bármiféle karél önállósodási törekvésnek is. A két világháború közti időszaka Kola-félsziget arculatát formálta át gyökeresen, 1945 után pedig magában a Karél ASZSZK-ban mentek végbe hasonló folyamatok. Ráadásul Nyugat-Karélia nagy részének 1940/1944-es szovjet annexiója következtében ott, ahol addig homogén finn nyelvterület volt, egy többszázazres, orosz lakosságú terület ékelődött Finnország és a maradék karél nyelvterület közé. A második világháborúig egy országnyi területen homogén tömböt képező karél nyelvterület az 1945 utáni évtizedekben széttöredezett, és ma már csak két foltnak, a Ladoga tó menti Olonyec és Prjazsa körzetekben, és messze északon, a Kalevala körzetben mondható jelentősnek. Ráadásul a köztársaságban élő karéloknak csak 40%-a összpontosul ebbe a három körzetbe, a többiek a terület fennmaradó részén

⁹² Viires és Vahre 1993, The Kola Lapps (http://www.eki.ee/books/redbook/kola_lapps.shtml)

⁹³ Luzin, Pretes és Vasziljev 1992, 6.-7. old.

⁹⁴ Luzin, Pretes és Vasziljev 1992, 2. old.

⁹⁵ Viires és Vahre 1993, The Kola Lapps (http://www.eki.ee/books/redbook/kola_lapps.shtml)

szétszórtan élnek. Az 1920-ban a Karél Autonóm Oblaszty lakosságának még 58%-át adó népcsoport aránya 2002-ben a Karél Köztársaság területén már csak 9% volt. Az 1917-1922 között még több fegyveres szeparatista felkelést is kiobbantó, a Finnországgal való egyesülés mellett az önálló államiség lehetőségét is fontolóra vevő karélok mára tehát nagyrészt szórványban élő törpe kisebbséggé váltak.

A történet abszurd vonása, hogy mindez a demográfiai átrendeződés úgy ment végbe hogy közben a népcsoport mindvégig területi autonómiával rendelkezett. Sőt, a legdurvább átformálódás, a karélok arányának 58%-ról 13%-ra csökkenése épp azokban az évtizedekben ment végbe, mikor az autonóm entitás önállóságának foka de jure többször még növekedett is. Előbb 1923-ban Autonóm Oblasztyból ASZSZK-vá, majd 1940-ben ASZSZK-ból átmenetileg SZSZK-vá. Az arányok átrendezését a betelepítéseken kívül az autonóm terület oroszokta területekkel való kétszeri kibővítése is elősegítette.

Kelet-Karélia tehát arra szolgáltat érdekes példával, hogy hogyan képes egy centralizált hatalom egy jelentős regionális kisebbséget néhány évtized alatt lényegében teljesen felszámolni úgy, hogy közben még de jure területi autonómiát is biztosít számára.

Bibliográfia:

Anderson, Barbara A. és Silver, Brian D. : *Estimating Russification of Ethnic Identity among Non-Russians in the USSR*, Demography 20 (November, 1983)

Day, Alan J.: *Back to the Finland Station*, in: IBRU Boundary and Security Bulletin, July 1993

Homén, Theodor: *East Carelia, and Kola Lappmark*, Longmans, Green and co., 1921, London

Mickwitz, Joachim: *From a political border to a pre-national frontier: the construction of divergence between Russia and Sweden in eighteenth-century Eastern Finland*, the Finnish Society of Eighteenth-Century Studies, Helsinki, 2007

Niemi, E. (1978), *Den finske kolonisasjon av Nordkalotten – forløp og årsaker*. Ottar

Nygard, Ole: *Itä-Karjalasta Suomeen 1917-1922 tullen pakolaisten*, in: Genos, Suomen Sukututkimusseuran aikakauskirja/Tidskrift utgiven av Genealogiska Samfundet i Finland, Genos 67 (1996) http://www.genealogia.fi/genos/67/67_2.htm

Parrot, Andrew: *The Baltic States from 1914 to 1923: The First World War and the Wars of Independence*, in: Baltic Defence Review No. 8 Volume 2/2002

Pennanen, Jukka és Näkkäläjärvi, Klemetti: *Siidastallan – From Lapp Communities to Modern Sámi Life* Publisher: Siida Sámi Museum (Anár/Inari), Printing: Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2003, Copyright: Sámi Museum Foundation 2002 – All rights reserved

Poljan, Pavel: *He по своей воле ... История и география принудительных миграций в СССР* ОГИ Мемориал, Moscow, 2001.

Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet Európában a 19. és 20. században*, Napvilág Kiadó, Budapest, 1998

Taagpera, Lein.: *The Finno-Ugric Republics, and the Russian State*, Published in the United States of America in 1999 by, ROUTLEDGE, 29 West 35th Street New York, NY 10001

Tanner, Väinö: *The Winter War: Finland against Russia, 1939-1940*, Stanford University Press, Stanford California, 1957

Uralica.com, Finland and Related People, History Culture and Language: Directory of Maps: <http://uralica.com/finmaps.htm>

Vaba, Lembit és Viikberg, Jüri: *The Endangered Uralic Peoples*, Tallinn, 1996

<http://www.suri.ee/eup/>

Viena Expedition <http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/341340>

Viies, Ants, és Vahtre, Lauri: *The Red Book of the Peoples of the Russian Empire*, Tallinn, 1993

<http://www.eki.ee/books/redbook/>

Wiik, Kalevi: *Az európai népek eredete*, Nap Kiadó, Budapest, 2008

Органы местного самоуправления <http://www.gov.karelia.ru/gov/Regions/>